

veći dio 1. tisućljeća nove ere, u ranom 2. tisućljeću razvila većina današnjih kineskih varijeteta. S obzirom na sve veće dijalekatske razlike, te na pretežno pisanu prirodu klasičnog kineskog, u Kini se još davno pojavila potreba za jednim zajedničkim govorom, kojim bi se govornici različitih dijalekata mogli sporazumjeti.¹¹ Korisnici takvih zajedničkih govora, uglavnom baziranih na sjevernom dijalektu, bili su prije svega kineski državni službenici, Europljanima poznati pod nazivom mandarini,¹² preko čega se naziv „mandarinski“ počeo upotrebljavati najprije za zajednički „službenički“ govor,¹³ a nakon toga i za cijeli sjeverni dijalekt te za suvremeni kineski standardni jezik.¹⁴ Suvremeni kineski standardni jezik nastao je na temelju zajedničkoga govora baziranog na sjevernom dijalektu, te je u 20. stoljeću zamijenio klasični kineski kao službeni jezik Kine. Kao osnova za izgovor standardnog kineskog uzet je govor Pekinga, glavnoga grada Kine. Između standardnog kineskog u NR Kini, Tajvanu i Singapuru postoje neke razlike, ali su oni u najvećoj mjeri jednaki.

Glasovni sustavi kineskih varijeteta bliski su glasovnim sustavima susjednih jezika iz jugoistočnoazijskoga jezičnog saveza.¹⁵ U svima su izražena fonotaktička ograničenja, sa znatnim restrikcijama mogućih suglasničkih skupina i završnih suglasnika. Svi kineski varijeteti imaju tonove. Između okluziva i afrikata s jednakim mjestom i načinom tvorbe u najvećem je broju kineskih varijeteta, pa tako i standardnom jeziku, glavna opreka prema aspiriranosti i bezvučnosti s jedne strane, a neaspiriranosti i poluzvučnosti s druge strane.

Na morfološkoj razini kineski je dosta izolativan. Kineski nema padeže niti gramatička lica. Gramatičko značenje obično se izražava česticama. U kineskom najčešće jednom slogu odgovara jedan morfem. Vrlo je česta tvorba riječi slaganjem morfema.

Kinesko pismo simboličko je. Najstariji pisani spomenici sežu do kasnoga 2. tisućljeća prije nove ere. Obično jednom morfemu i jednom slogu odgovara jedan znak. Najstariji kineski znakovi piktogrami su i ideogrami, a najveći broj znakova nastao je kombiniranjem sastavnice koja označava približan izgovor i sastavnice koja pokazuje približno značenje pojedinoga morfema. Kroz povijest su bili stvoreni deseci tisuća znakova od čega ih je danas u čestoj

¹¹ Na zajedničkim govorima postojala je i pisana književnost, ali ipak je jezikom pisanja sve do ranoga 20. st. pretežno bio klasični kineski.

¹² Preko malajskoga i portugalskoga od sanskrtskoga *mantri* (savjetnik, službenik).

¹³ Kin. *guānhuà* (jezik službenikâ).

¹⁴ U ovome radu za sjeverni kineski dijalekt i kineski standardni jezik višeznačni naziv *mandarinski* uglavnom se ne upotrebljava, nego se upotrebljavaju odgovarajući jednoznačni nazivi (slično kao u ruskom, gdje se koriste nazivi *севернокитайский* i *стандартный китайский*). U rijetkim slučajevima kad razlikovanje tih dvaju pojmova nije bitno, u radu je upotrijebljen naziv *mandarinski*.

¹⁵ Uz sinotibetske, jezici austroazijske porodice (poput monskoga, kmerskoga i vijetnamskoga), porodice *kra-dai* (poput tajskoga i laoskoga), porodice *hmong-mien* (ili *miao-yao*), te austronezijske porodice (poput čamskoga).

uporabi nekoliko tisuća. U NR Kini je 1950-ih proveden program pojednostavljanja nekoliko tisuća kineskih znakova. Danas se u Kini i Singapuru koriste pojednostavljeni znakovi, dok se na Tajvanu, u Hong Kongu i Makaou i dalje koriste tradicionalni znakovi.

U ranom 20. stoljeću za pisano izražavanje kineskih glasova u Kini je bilo uvedeno glasovno pismo *zhuyin* (poznato i pod nazivom *bopomofo*, prema izgovoru prva četiri slova), čija su slova nastala modifikacijom pojedinih kineskih znakova. Tijekom 20. stoljeća u Kini su se razrađivali i različiti oblici latiničnoga pisma za kineski jezik. U NR Kini 1950-ih uvedeno je latinično pismo *pinyin*.¹⁶ Pinyin se u Kini, osim za komunikaciju s govornicima latiničnih jezika, koristi i za bilježenje izgovora kineskih znakova, te u suvremeno doba za njihov digitalni unos.

1.1. Kratka povijest romanizacije kineskoga jezika

Kroz povijest, a osobito u posljednja dva stoljeća, kineski se jezik na različite načine bilježio latinicom. U početku se pisanje kineskih riječi¹⁷ latinicom vršilo prije svega od strane Europljana, ali su od 20. stoljeća i sami Kinezi razradili nekoliko vlastitih sustava, od kojih je jedan, *pinyin*, u današnje doba postao prevladavajućim sustavom romanizacije kineskoga i u Kini i u svijetu.

Romanizacija kineskih riječi u latiničnim jezicima isprva se uglavnom vršila bez postojanja posebnoga sustava. Neke kineske riječi transkribirale bi se prema sjevernokineskim izgovorima, neke prema južnokineskim,¹⁸ ali i jedne i druge karakteriziralo je nepostojanje konkretnoga sustava romanizacije, pa su se takve transkripcije obično orijentirale na pravopis jednoga jezika, najčešće engleskoga. Mnoge tako transkribirane riječi u takvom su se obliku dugo pisale, dok nisu naposljetku bile zamijenjene pinyinom,¹⁹ a neke se tako zapisuju i danas.²⁰

¹⁶ Puni naziv *hànyǔ pīnyīn* (glasovno pismo kineskoga jezika).

¹⁷ To jest raznih kineskih imena, naziva i pojmova.

¹⁸ Tako se npr. naziv *Hong Kong* usvojio prema mjesnom kantonskom izgovoru (kantonski je najširi varijetet dijalekta *yue*, koji se između ostaloga govori u Hong Kongu), dok bi njegov mandarinski oblik bio *Xianggang*. Grad Xiamen dugo se vremena nazivao *Amoy*, prema mjesnom izgovoru dijalekta Min. Prema kantonskom izgovoru usvojena su i imena osnivača Republike Kine Sun Jat Sena (eng. *Sun Yat-sen*, pinyin: *Sūn Yìxiān*) i dugogodišnjega vođe Kuomintanga Čang Kaj Šeka (eng. *Chiang Kai-shek*, pinyin: *Jiǎng Jièshí*). I u današnje vrijeme Kinezi izvan tzv. kopnene Kine (eng. *mainland China*) i Tajvana, primjerice u Hong Kongu i Ji Aziji svoja imena često romaniziraju prema izgovorima svojih materinskih govora – tako je npr. prezime izvršne upraviteljice Hong Konga Carrie Lam romanizirano prema kantonskom izgovoru, dok bi mandarinski oblik toga prezimena bio *Lin*.

¹⁹ Npr. grad Fuzhou u engleskom se dugo vremena pisalo *Foochow*.

²⁰ Npr. poluotok Kowloon (pinyin: *Jiūlóng*) u Hong Kongu ili grad Keelung (pinyin: *Jīlóng*) na Tajvanu, a i imena dugogodišnjega premijera Singapura Lee Kuan Yewa (pinyin: *Lǐ Guāngyào*), te današnjega premijera Lee Hsien

S vremenom, za zapisivanje kineskih riječi latinicom počeli su se koristiti različiti sustavi koje su sastavili europski sinolozi i koji su se u pravilu bazirali na jednom kineskom govoru, najčešće na pekinškom.

Od takvih sustava, najdulje i na najširem području koristio se sustav Wade-Giles²¹ (skraćeno WG), razrađen u 19. stoljeću i uglavnom orijentiran na engleski jezik. Sustav Wade-Giles, iako nije imao službeni status, dugo se koristio i u Kini, i kasnije na Tajvanu, kao *de facto* glavni sustav romanizacije kineskoga jezika. Od europskih jezika, sustav Wade-Giles dugo je vremena bio glavni sustav romanizacije kineskoga u engleskom jeziku, a također se često susretao i u drugim europskim jezicima.²²

U sustavu Wade-Giles tonovi se označavaju brojevima u superskriptu, dok se aspiracija označava *spiritus asperom*, često pojednostavljenim na apostrof, a koriste se i još neki dijakritički znakovi (npr. *Têng⁴ Hsiao³-p'ing²*). U engleskom i drugim latiničnim jezicima sustav Wade-Giles koristi se u pojednostavljenom obliku, tj. bez tonskih oznaka i često bez oznaka za aspiraciju (npr. *Teng Hsiao-p'ing* ili *Teng Hsiao-ping*).

Sustav Wade-Giles danas je uglavnom zamijenjen pinyinom, ali se za neka kineska imena, nazive i pojmove i dalje koristi,²³ pogotovo na Tajvanu, gdje je i dalje jedan od glavnih načina romanizacije kineskoga.²⁴

U ranom 20. stoljeću za romanizaciju kineskih toponima u poštanskoj komunikaciji razrađen je tzv. Poštanski sustav romanizacije kineskoga jezika. Radi jednostavnosti prijena Poštanski sustav nije koristio nikakve dijakritičke znakove, pa se ni tonovi ni aspiracija nisu označavali. Za razliku od sustava Wade-Giles i od pinyin, Poštanski sustav nije bio baziran na pekinškom, nego na nankinškom govoru, a predviđao je i korištenje mjesnih izgovora za razne kineske toponime. Mnogi kineski geografski nazivi u europskim jezicima bili su usvojeni upravo na osnovi Poštanskoga sustava.²⁵

Loonga (pinyin: *Lǐ Xiǎnlóng*), a u engleskom, primjerice, i naziv kineskoga jela od svinjetine, *moo shoo* (pinyin: *mùxū*).

²¹ Izradio sinolog Thomas Wade, dopunio sinolog Herbert Giles.

²² Očito zbog posredničke uloge engleskoga. Tako su npr. u *Općoj enciklopediji Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, izdavanoj 1977-1982, kineski naslovi najčešće zapisivani prema sustavu WG (npr. *K'ang-hsi*, *Ch'ongch'ing*).

²³ Npr. u engleskom *Sun Tzu* (pinyin: *Sūnzi*), *kung fu* (pinyin: *gōngfu*), *Kuomintang* (pinyin: *Guómíndǎng*).

²⁴ Npr. u nazivima tajvanskih gradova Kaohsiung (pinyin: *Gāoxióng*) i Taipei (pinyin: *Táiběi*) ili u imenu bivšega člника Tajvana Chiang Ching-kuo (pinyin: *Jiǎng Jīngguó*), te današnje predsjednice Tsai Ing-wen (pinyin: *Cài Yīngwén*), kao i u mnogim drugim imenima i nazivima.

²⁵ Kao što je u hrvatskom i sam Peking (usp. WG: *Pei-ching*, pinyin: *Běijīng*) te pokrajina Sečuan (prema poštanskom *Szechwan*, usp. WG: *Ssü-ch'uan*, pinyin: *Sichuān*). U svom nazivu Poštansku romanizaciju koristi i kinesko Sveučilište Tsinhua (pinyin: *Qīnghuá*), osnovano početkom 20. st., u vrijeme kad je Poštanska

U ranom je Sovjetskom Savezu 1920-ih bio izrađen sustav latinizacije²⁶ kineskoga *latinxua sin wenz*, čija je osobitost bila u tome da se tonovi nisu posebno označavali, već se predviđalo njihovo raspoznavanje na temelju konteksta.

U europskim jezicima dugo su se vremena koristile vlastite transkripcije kineskoga jezika, i to kao glavni način romanizacije kineskoga. Takvim transkripcijama, koje bi se često bazirale na sustavu Wade-Giles ili Poštanskom sustavu, kineske bi se riječi prenijele u grafiju pojedinoga europskog jezika.²⁷ Mnoge na takav način usvojene riječi i danas su prisutne u europskim jezicima,²⁸ a u nekim se europskim jezicima za riječi iz kineskoga transkripcija i danas pretežno koristi.^{29,30}

Nelatinični europski jezici koriste vlastite sustave transkripcije, kao što je primjerice ruski Paladijev sustav transkripcije kineskoga na ćirilicu.³¹

U Kini je bilo razrađeno nekoliko vlastitih sustava romanizacije kineskoga jezika. Sustav romanizacije *gwoyeu romatzyh* bio je uveden 1930-ih kao službena romanizacija kineskoga u tadašnjoj Republici Kini. Osobitost toga sustava bila je u tome što se tonovi nisu označavali diakritičkim znakovima, već bi se za bilježenje pojedinoga kineskog sloga ovisno o njegovu tonu koristila ponešto različita slova ili kombinacije slova (npr. *ma* i *mha*).

U NR Kini 1950-ih kao službeni sustav romanizacije kineskoga jezika uveden je spomenuti pinyin. U početku izvan Kine uporaba pinyinina nije bila raširena. Međutim, tijekom nekoliko desetljeća (ponešto pojednostavljeni) pinyin postao je glavni način pisanja kineskoga jezika latinicom u svijetu. Od 1980-ih koristi se kao službeni sustav romanizacije kineskoga u Ujedinjenim Narodima i Međunarodnoj organizaciji za standardizaciju. Pinyin je postao glavni

romanizacija bila glavnom romanizacijom kineskih toponima. U *Enciklopediji jugoslavenskog leksikografskog zavoda* za nazive kineskih pokrajina redovito se koristila Poštanska romanizacija (npr. *Hopeh, Fukien*).

²⁶ Pod latinizacijom (rus. *латинизация*) podrazumijevao se prelazak na latinicu kao na osnovno pismo kineskoga jezika unutar tadašnjega SSSR-u.

²⁷ Npr. ime dugogodišnjega premijera Kine, prema pinyinu *Zhōu Ēnlái*, transkribiralo u engleskom (prema WG) kao *Chou En-lai*, u njemačkom kao *Tschu En-lai*, u hrvatskom kao *Ču En Laj*. Isto tako naziv grada Šangaja (pinyin: *Shànghǎi*), osim hrvatskoga transkribiralo se i u druge jezike (npr. eng. *Shanghai*, njem. *Schanghai*, tal. *Sciangai*, mađ. *Sanghaj*, polj. *Szanghaj*, čeh. slvk. slvn. *Šanghaj*, tur. *Şanghay*). U nekima od navedenih jezika ove su transkripcije danas zamijenjene pinyinom.

²⁸ Poput hrv. *Peking, Šangaj, Sečuan, Mao Ce Tung, Ču En Laj, Sun Jat Sen, Čang Kaj Šek, Kuomintang, kung fu*.

²⁹ Poput češkoga ili mađarskoga, usp. češ. *Chu Ťin-tchao*, mađ. *Hu Csin-tao*, i u većini drugih europskih jezika *Hu Jintao* (prema pinyinu *Hú Jintāo*).

³⁰ U hrvatskim su Pravopisima također navođeni različiti sustavi transkripcije kineskoga. Među novije sustave spadaju onaj iz *Hrvatskoga pravopisa* iz 2008. u izdanju Matice hrvatske, te onaj iz *Hrvatskoga pravopisa* iz 2013. u izdanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, koji je i mrežno dostupan na <http://pravopis.hr/uploads/5-03.pdf> (5.12.2019.). Kako se za zapisivanje kineskih riječi u hrvatskom danas pretežno koristi pinyin, onda ove transkripcije nemaju izraženu primjenu.

³¹ Rus. *транскрипционная система Палладия*, sustav transkripcije koji su potkraj 19. st. razradili ruski sinolozi arhimandrit Paladij (P. I. Kafarov) i P. S. Popov.

način pisanja kineskih riječi u europskim jezicima, zamijenivši prethodno korištene sustave, uključujući i sustav Wade-Giles u engleskom jeziku.

U pinyinu se tonovi bilježe posebnim dijakritičkim znakovima, a odnos aspiriranih i neaspiriranih suglasnika izražava se odnosom grafema koji u europskim jezicima označavaju bezvučne i zvučne suglasnike (npr. *Dèng Xiǎopíng*). Iako ima nekih sličnosti sa sustavima orijentiranim na engleski jezik, pinyin je zaseban sustav, te se razni kineski glasovi u pinyinu označavaju različito od sustava orijentiranih na engleski, kao što je sustav Wade-Giles. U kineskom ponekad,³² a u latiničnim jezicima gotovo uvijek,³³ pinyin se piše bez tonskih oznaka (npr. *Deng Xiaoping*).

Iako su razne kineske riječi u europskim jezicima usvojene prema ranijim načinima romanizacije, u današnje je doba pinyin glavni način romanizacije kineskoga jezika u latiničnim jezicima. Od suvremenih riječi prema pinyinu se ne zapisuju jedino one specifično vezane uz neka područja izvan tzv. kopnene Kine,³⁴ poput imenâ suvremenih Tajvanaca, Hongkonžana ili Kineza iz JI Azije. Riječi vezane uz NR Kinu, što je većina suvremenih kineskih riječi u latiničnim jezicima, ali i riječi vezane uz Kinu općenito, uključujući riječi vezane uz kinesku višetisućljetnu prošlost (npr. nazivi dinastija *Zhou* i *Qin*), danas se u pravilu zapisuju se prema pinyinu, pa se može reći da je pinyin daleko najrašireniji sustav romanizacije kineskoga jezika u svijetu.

³² Npr. na javnim natpisima u Kini.

³³ Osim u nekim znanstvenim (uglavnom lingvističkim) tekstovima vezanim uz Kinu ili kineski jezik.

³⁴ Kopnena Kina (eng. *mainland China*) naziv je koji se odnosi na užu NR Kinu, bez Tajvana, Hong Konga i Makaoa.

2. Kinesko-hrvatska poredbena fonologija

U ovom poglavlju opisuje se fonologija kineskoga standardnog jezika te se pojedini njezini elementi uspoređuju s odgovarajućim elementima fonologije hrvatskoga standardnog jezika.

Postoji više mogućnosti fonološke analize kineskoga standardnog jezika. Kako je osnovni cilj ovoga poglavlja usporedba kineskoga fonološkoga sustava s hrvatskim, u ovom je radu primarno korištena jedna analiza, i to onakva za koju je autor smatrao da najvjernije odražava fonemski sastav kineskoga standardnog jezika. Na nekim su mjestima u radu navedene i neke druge mogućnosti analize koje se ponešto razlikuju od primarne analize korištene u ovom radu.

Na fonološkoj se razini kineski fonemi dijele u četiri distinktno segmentalne fonološke kategorije, te jednu suprasegmentalnu – inicijale, medijale, nukleuse, kode, te tonove. Struktura poglavlja temelji se na toj podjeli – svakoj od kategorija dodijeljen je zaseban paragraf u kojem su opisana osnovna svojstva kategorije, kao i svih fonema koji joj pripadaju, za koje su, ako su prisutni, navedeni i osnovni alofoni. Za opis nekih dodatnih osobitosti kineskoga fonološkog sustava izdvojeni su i zasebni paragrafi. Poslije opisa pojedinih fonema i alofona te drugih obilježja kineskoga fonološkog sustava, navedene su njihove sličnosti i razlike s odgovarajućim elementima hrvatskoga fonološkog sustava.

U fonološkom opisu i za kineski i za hrvatski koriste se znakovi Međunarodne fonetske abecede (eng. International Phonetic Alphabet, skr. IPA), koja se ponešto razlikuje od tradicionalne kroatističke notacije.³⁵ Uz oznake IPA-e, za elemente kineskoga fonološkog sustava navodi se i objašnjava i njihovo bilježenje u pinyinu.³⁶

Fonološki se opis u ovome poglavlju prije svega odnosi na standarne jezike – kroz poglavlje, kad se spominju kineski i hrvatski jezik, ako nije drukčije napomenuto, podrazumijevaju se kineski standardni jezik i hrvatski standardni jezik.³⁷

³⁵ Kroatističkima [c], [č], [ć], [ʒ], [ž], [ǰ], [ɳ], [ń], [š], [ś], [v], [F], [ž], [Z] po redu odgovaraju IPA-ini [ts], [tʃ], [tɕ], [dʒ], [dʒ], [dʒ], [ʎ], [ɲ], [ʃ], [ɕ], [v], [v], [ʒ], [ʒ].

³⁶ Tamo gdje se razlikuje od pinyinina, navodi se i bilježenje u sustavu Wade-Giles. Tamo gdje je ono jednako pinyinu, posebno se ne navodi.

³⁷ Iako je fonemski i fonetski inventar dvaju standarda dobrim dijelom postojan, u oba standarda postoje neke varijacije koje ovise o dijalekatskoj pozadini govornikâ. One istaknutije u ovaj su opis uključene. Na ponekim se mjestima navode i neke dijalekatske osobitosti različite od standardâ.

2.1. Struktura sloga kineskoga standardnog jezika

Za opis kineskoga fonološkog sustava ključna je predodžba strukture kineskoga sloga.

Kineski slog tradicionalno se dijeli na početni dio, tzv. inicijal, i završni dio, tzv. final. Final se dijeli na medijal, nukleus i kodu. Inicijal je početni suglasnički fonem, medijal je srednji aproksimantski³⁸ fonem, nukleus je središnji samoglasnički fonem, a koda konačni suglasnički ili aproksimantski fonem. Kineski slog posjeduje i fonološki ton. Fonološka struktura kineskoga sloga može se izraziti kao IMNK+T, gdje *I* označava inicijal, *M* medijal, *N* nukleus, *K* kodu, te *T* ton. Kada se tijekom ovoga rada spominju pojmovi kineskoga inicijala, medijala, nukleusa i kode, na njih se prije svega misli kao na fonološke (a ne strogo fonetske) sastavnice kineskoga sloga.

Prema primarnoj analizi ovoga rada inicijalom može biti jedan od dvadeset jednog kineskog početnog suglasničkog fonema, medijalom može biti jedan od triju kineskih aproksimantskih fonema, nukleusom može biti jedan od dvaju kineskih samoglasničkih fonema, kodom može biti jedan od petorih kineskih završnih fonema (dvaju suglasničkih i triju aproksimantskih), te tonom može biti jedan od petorih kineskih fonoloških tonova (četiriju punih tonova i jednoga nultog tona).

Izuzev kode, svaka od segmentalnih sastavnica kineskoga sloga, to jest fonološki inicijal, medijal i nukleus, mogu sami činiti kineski slog. Uz odsutnost nukleusa, medijal prelazi u svoj samoglasnički alofon, te postaje nositelj sloga. Uz odsutnost nukleusa i medijala, uz inicijal se ostvaruje posebni slogotvorni segment, koji postaje nositelj sloga. Koda se u slogu može nalaziti jedino ako je prisutan i nukleus. Prema fonološkim segmentalnim sastavnicama mogući su sljedeći oblici kineskoga sloga: I, IM, IMN, IMNK, M, MN, MNK, N, NK.

Osim ovdje iznesene fonološke analize kineskoga sloga postoje i neke ponešto drukčije mogućnosti analize. Najistaknutija alternativna mogućnost analize od ovdašnje bi se razlikovala prije svega u tome što bi se samoglasnike koji bi se prema ovdašnjoj analizi smatrali samoglasničkim ostvarajima medijalâ, moglo analizirati kao zasebne samoglasničke foneme, koji se onda ne bi ubrajali u kategoriju medijalâ, nego u fonološke nukleuse, dok bi se medijalni

³⁸ Tri se kineska aproksimanta koji spadaju u kategoriju medijala fonološki razlikuju od ostalih suglasnika. Kako je u kineskom prisutan i rotički retrofleksni aproksimant, koji ne spada u kategoriju medijala, za tri se aproksimanta koji spadaju u kategoriju medijala često upotrebljava naziv glajdovi ili kliznici (eng. *glides*), koji ih fonološki razdvaja od rotičkoga aproksimanta. Tijekom ovoga se rada, zbog analogije s odgovarajućim hrvatskim aproksimantima (za koje se naziv *glajdovi* obično ne koristi), i za tri kineska aproksimanta-glajda redovito upotrebljava naziv aproksimanti.

fonemi mogli analizirati kao isključivo neslogotvorni, imajući samo po jedan, aproksimantski ostvaraj. Mogućnošću takve analize kineskih medijala i nukleusa bavi se paragraf 2.3.6. ovoga poglavlja.

U kineskom slogu postoje brojna fonotaktička ograničenja. Nisu moguće suglasničke skupine, veoma je malo završnih suglasnika, a razni samoglasnički glasovi mogu se ostvariti samo u određenim položajima. Uz to, kombinacije mnogih segmenata nisu moguće.³⁹ Zbog navedenih fonotaktičkih ograničenja, ako bi se gledale samo segmentalne sastavnice, u kineskom standardnom jeziku prisutno je tek nešto više od 400 slogova. Ako se uzmu u obzir i tonovi, broj je mogućih slogova oko 1300.

Struktura kineskoga sloga znatno je ograničenija od strukture hrvatskoga sloga.⁴⁰ U hrvatskom ima 25 suglasničkih fonema,⁴¹ koji se mogu slobodno nalaziti i na početku i na kraju sloga. U hrvatskom su moguće razne suglasničke skupine, i na kraju,⁴² a osobito na početku sloga. U hrvatskom ima šest⁴³ samoglasničkih fonema. Broj mogućih slogova u hrvatskom veći je od pet tisuća (Meštrović, Martinčić-Ipšić, Matešić 2015: 18).

2.2. Inicijali kineskoga standardnog jezika

U kineskom standardnom jeziku postoji 21 suglasnički fonem koji može biti inicijalom kineskoga sloga. Prema načinu tvorbe kineski inicijalni fonemi mogu biti nazali, okluzivi, afrikate, frikativi, te likvide. Prema mjestu tvorbe kineski inicijalni fonemi mogu biti labijali, dentoalveolari, retrofleksni suglasnici, alveolopalatali, te velari.

U tablici 1 su navedeni svi inicijalni fonemi kineskoga standardnog jezika uz kurzivom označeno njihovo bilježenje u pinyinju.

³⁹ Što se vidi iz tablice slogova kineskoga standardnog jezika navedene u paragrafu 2.6. na kraju ovoga poglavlja.

⁴⁰ Zbog čega se pri adaptaciji hrvatskih riječi u kineskom jeziku broj slogova nerijetko povećava – tako, primjerice Split u kineskom postaje četverosložni *Sīpúlītè*.

⁴¹ Suglasnici /b/, /ts/, /tʃ/, /tɕ/, /d/, /dʒ/, /dʒ/, /f/, /g/, /x/, /j/, /k/, /l/, /k/, /m/, /n/, /ŋ/, /p/, /t/, /s/, /ʃ/, /t/, /v/, /z/, /ʒ/.

⁴² Na kraju se riječi suglasničke skupine u hrvatskom nalaze pretežno u posuđenicama, poput *telefaks*, *aorist*, *prospekt*, *parlament* i sl.

⁴³ Samoglasnici /a/, /e/, /i/, /o/, /u/, te slogotvorni vibrant /r/. Po nekim analizama sedam, ako bi se dugi jat smatrao dvoglasom /je/, što je osporavano (v. Kapović 2019: 92), budući da se na mjestu pretpostavljenoga dvoglasa [je] kod najvećega broja govornika ostvaruje slijed /jē/.

Tablica 1: Inicijali kineskoga standardnog jezika

	labijali	dento- alveolari	retrofleksni suglasnici	alveolo- palatali	velari
nazali	m <i>m</i>	n <i>n</i>			
okluzivi	p p ^h <i>b p</i>	t t ^h <i>d t</i>			k k ^h <i>g k</i>
afrikate		ts ts ^h <i>z c</i>	tʂ tʂ ^h <i>zh ch</i>	tɕ tɕ ^h <i>j q</i>	
frikativi	f <i>f</i>	s <i>s</i>	ʃ <i>sh</i>	ɕ <i>x</i>	x <i>h</i>
likvide		l <i>l</i>	ɭ <i>r</i>		

Budući da su svi kineski inicijali suglasnici, i da su gotovo svi kineski suglasnici inicijali, kategoriju kineskih inicijala valja usporediti s kategorijom hrvatskih suglasnika.

U tablici 2 u IPA-inoj su notaciji navedeni hrvatski suglasnički fonemi, uz u kurzivu navedeno njihovo grafičko bilježenje.

Tablica 2: Suglasnički fonemi hrvatskoga standardnog jezika

	labijali	dento- alveolari	palato- alveolari	(alveolo-) palatali	velari
nazali	m <i>m</i>	n <i>n</i>		ɲ <i>ɲj</i>	
okluzivi	p b <i>p b</i>	t d <i>t d</i>			k g <i>k g</i>
afrikate		tʃ <i>c</i>	tʃ̺ dʒ̺ <i>č dž</i>	tɕ̺ dʒ̺ <i>ć đ</i>	
frikativi	f <i>f</i>	s z <i>s z</i>	ʃ ʒ <i>š ž</i>		x <i>h</i>
likvide		l r <i>l r</i>		ʎ <i>lj</i>	
aproksimanti	v <i>v</i>			j <i>j</i>	

Hrvatskih suglasničkih fonema ima 25, što je, pogotovo ako se uzme u obzir različit fonološki status aproksimanta u dva jezika (v. dolje), dosta slično broju kineskih inicijala.⁴⁴ Kako se vidi, i kineske inicijale i hrvatske suglasnike karakterizira postojanje pet razlikovnih mjesta tvorbe, koja su u dva jezika gotovo identična, jedino što se između dentoalveolara i

⁴⁴ Uz 21 inicijalni suglasnik (od kojih jedino /n/ može biti i kodom), u kineskom je prisutan i velarni nazalni suglasnik /ŋ/, koji ne može biti inicijalom, nego samo kodom. Ako se u kineske suglasnike ubroje i tri kineska aproksimanta-glajda, onda je u kineskom standardnom jeziku i hrvatskom standardnom jeziku prisutan identičan broj suglasničkih fonema, njih 25.

(alveolo)palatala u kineskom nalazi red retrofleksnih suglasnika, a u hrvatskom palatoalveolarnih, ali i ta su dva reda (retrofleksni i palatoalveolarni) međusobno fonetski dosta bliska, a fonološki između njih u pravilu nema razlike. Ipak, kod velikoga broja hrvatskih govornika razlika između dvaju postalveolarnih (v. paragraf 2.2.2.) mjesta tvorbe opstruenata nije prisutna, pa je kod njih broj mjesta tvorbe opstruenata za jedan manji od kineskoga. Kineski inicijali i hrvatski suglasnici dijele i pet načina tvorbe, međutim, u fonološkom statusu glasova šestoga, aproksimantskoga načina tvorbe između dvaju jezika postoje razlike – dok su hrvatski aproksimanti /v/ i /j/ suglasnički fonemi, te imaju jednaka osnovna fonološka obilježja kao i drugi hrvatski suglasnici, kineska tri aproksimanta(-glajda) /j/, /w/ i /ɥ/ (iako ne i likvidni rotički aproksimant /ɹ/), s druge strane, fonološki se razlikuju od kineskih inicijala, te spadaju u zasebnu fonološku kategoriju, medijale. Osim statusa aproksimanata, druga je bitna razlika između kineskih inicijala i hrvatskih suglasnika u tome što su fonotaktička ograničenja u mogućim položajima kineskih inicijala mnogo izraženija od onih u položajima hrvatskih suglasnika. Suglasničke skupine i završni suglasnici u hrvatskom su frekventni, dok se u kineskom dva inicijala ne mogu nalaziti u slijedu jedan iza drugoga, a osim nazala /n/ niti jedan fonem koji je inicijal ne može ujedno biti i kodom, odnosno nalaziti se na kraju sloga. I kineske inicijale i hrvatske suglasnike karakterizira postojanje raznih alofona, neki od kojih su položajni, poput ozvučenih neaspiriranih suglasnika u kineskom (v. dolje), ili ozvučenih [d̥z], [v], i [ɣ], i ujednačenih po mjestu tvorbe [ŋ], [ŋ], [ɛ] i [z] u hrvatskom, a neki od kojih su u slobodnoj distribuciji te njihova upotreba obično ovisi o materinskom govoru pojedinoga govornika, kao što su hrvatski [v~v] ili [x~h].⁴⁵ Kod hrvatskih suglasnika, međutim, zbog njihovih mnogo većih položajnih mogućnosti, česte su ne samo alofonske, nego i fonemske alternacije, kakve se susreću u raznim jednačenjima po zvučnosti i mjestu tvorbe, ispadanjima, palatalizacijama, sibilizacijama i jotacijama. Takve položajno uvjetovane fonemske alternacije kod kineskih se inicijala ne susreću, budući da se oni, zbog izraženih položajnih ograničenja, uglavnom i ne nalaze u okruženju u kakvom bi se neke od navedenih alternacija mogle događati⁴⁶ – uostalom, u položaju na početku riječi ispred samoglasnika takvih alternacija nema ni kod hrvatskih suglasnika.

⁴⁵ Zapravo i kineski ima varijacije [v~v] i [x~h], ali one su ponešto drukčije prirode od hrvatskih (v. dolje).

⁴⁶ Kineske se kode, s druge strane, u fonetskoj riječi mogu nalaziti ispred drugoga suglasnika, to jest inicijala susjednoga sloga, prilikom čega nazalne kode ovisno o inicijalu ispred njih mogu alternirati prema mjestu tvorbe (v. paragraf 2.3.3.).

2.2.1. Inicijali prema načinu tvorbe

Kineski nazali, labijalni /m/ i dentoalveolarni /n/, u pinyinu označeni grafemima *m* i *n*, jednaki su hrvatskima /m/ i /n/. Kineski nema palatalni nazalni fonem /ɲ/ kao što ima hrvatski (hrvatsko grafičko *nj*), ali kineski palatalizirani [nʲ] (kakav se susreće ispred medijala /j/, v. paragraf 2.3.1.) glas je veoma blizak hrvatskome /ɲ/, te ponekad može i prijeći upravo u glas [ɲ] (v. Duanmu 2000: 29). U kineskom postoji i velarni nazal /ŋ/, koji kao alofon [ŋ] fonema /n/ ispred velara postoji i u hrvatskom, ali taj se kineski fonem ne može nalaziti na položaju inicijala, nego samo na položaju kode, pa je i opisan u paragrafu o kodama (paragraf 2.3.3.). U hrvatskom postoji još i labiodentalni nazal [ɱ], alofon fonema /m/ ispred labiodentalâ (npr. u riječi *tra[ɱv]aj*), koji se u kineskom ne susreće.

Kineski okluzivi i afrikate imaju bitnu razliku u usporedbi s hrvatskim okluzivima i afrikatama – kod okluzivâ i afrikatâ istoga mjesta i načina tvorbe u kineskom glavna opreka nije prema zvučnosti i bezzvučnosti kao u hrvatskom, nego prema aspiriranosti i bezzvučnosti s jedne strane, a neaspiriranosti i poluzzvučnosti s druge strane⁴⁷ (v. Spešnev 1980: 38, Kapović 2019: 166). Kinesku se opreku fonološki najbolje može opisati kao opreku između neaspiriranih i aspiriranih suglasnika, pri čemu su aspirirani bezzvučni, a neaspirirani poluzzvučni, s tim da se neaspirirani ponekad mogu i ozvučiti (v. dolje).⁴⁸ Takva vrsta opreke nije karakteristična za slavenske i romanske jezike, u kojima je primarna opreka prema zvučnosti i bezzvučnosti, ali slična fonetska opreka postoji, primjerice, u mnogim germanskim jezicima, u kojima se bezzvučni okluzivi u većini položaja izgovaraju aspirirano,⁴⁹ dok su zvučni okluzivi isključivo neaspirirani, a u nekim govorima mogu imati i poluzzvučni izgovor.⁵⁰ Kako je fonetska razlika između aspiriranosti i neaspiriranosti ipak nešto izraženija od razlike između bezzvučnosti i poluzzvučnosti, u fonološkom se opisu kineski suglasnici obično bilježe IPA-inom notacijom bezzvučnih aspiriranih i bezzvučnih neaspiriranih suglasnika. Tako će za razliku od hrvatskih

⁴⁷ Tako je u većini kineskih varijeteta, pa i u standardnom kineskom. Međutim, još je u srednjokineskom postojala trostruka opreka između bezzvučnih neaspiriranih, bezzvučnih aspiriranih i zvučnih okluziva i afrikata, kao i opreka između zvučnih i bezzvučnih frikativa (v. Guillaume 2006: 382-383). U nekim varijetetima, prije svega unutar dijalekta *wu* (koji se među ostalim govori u Šangaju), takve su opreke do danas ostale očuvane.

⁴⁸ Osim te primarne, postoji i alternativna mogućnost analize (spominje je Duanmu 2000: 27), prema kojoj bi se ova opreka fonološki analizirala kao opreka između (polu)zvučnosti i bezzvučnosti, sa zalihosnom aspiracijom bezzvučnih okluziva i afrikata. Uz to, postoji i treća mogućnost analize (kakvu iznosi Hartman 1944), prema kojoj između kineskih okluziva i afrikata istoga mjesta i načina tvorbe ne bi postojala nikakva fonološka opreka, već bi se aspiriranost analizirala kao ispoljavanje dodatnoga fonema /h/, suglasnici ispred kojega su fonetski aspirirani, slično kao što se palatalizacija i labijalizacija inicijala obično analiziraju kao ispoljavanje medijalnih fonema koji slijede iza njih (v. paragraf 2.3.1.).

⁴⁹ Npr. u engleskom *can* i u njemačkom *können* početni je suglasnik aspirirani [k^h].

⁵⁰ Poluzzvučni izgovor karakterističan je za južne govore njemačkoga, što se vidi, između ostaloga, u hrvatskoj posuđenici iz njemačkoga jezika *kuglof*, u kojoj je južnonjemački poluzzvučni izgovor početnoga suglasnika riječi *Gugelhupf* percipiran kao bezzvučni te takvim adaptiran u hrvatski.

bilabijalnih okluziva /p/ i /b/, dentalnih okluziva /t/ i /d/, dentalnih afrikata /tʃ/ i [dʒ], palatoalveolarnih afrikata /tʃ/ i /dʒ/, alveolopalatalnih afrikata /tʃ/ i /dʒ/, te velarnih okluziva /k/ i /g/, u kineskom se fonološkom opisu obično navoditi bilabijalni okluzivi /p/ i /p^h/, dentoalveolarni okluzivi /t/ i /t^h/, dentoalveolarne afrikate /tʃ/ i /tʃ^h/, retrofleksne afrikate /tʃ/ i /tʃ^h/, alveolopalatalne afrikate /tʃ/ i /tʃ^h/, i velarni okluzivi /k/ i /k^h/. Kineski neaspirirani suglasnici u određenim položajima, prije svega u slogu s nultim tonom⁵¹ (v. paragraf 2.5.), mogu biti ne samo poluzvučni, nego i potpuno ozvučeni. Hrvatski suglasnici uvijek su neaspirirani.

Latinične abecede europskih jezika takve su da odražavaju uobičajenu europsku fonološku opreku između zvučnosti i bezzvučnosti. Stoga je pri izradi kineskoga latiničnog pisma trebalo pronaći način za izražavanje kineske fonološke opreke između aspiriranosti i neaspiriranosti koristeći latinične grafeme. Jedna je od mogućnosti bila korištenje slova *h* za oznaku aspiracije⁵² (kao što je latinski činio sa starogrčkim aspiriranim suglasnicima), ali *h* se u mnogim europskim jezicima već koristi u raznim dvoslovima koji ne označavaju aspirirane suglasnike,⁵³ a također se koristi i u raznim romanizacijama kineskoga za transkripciju retrofleksnih i ponekad alveolopalatalnih inicijala. U sustavu Wade-Giles za oznaku aspiracije koristi se *spiritus asper*, često pojednostavljen na apostrof, pa se tako, primjerice kineski /p^h/ transkribira kao *p'*, a sličan se princip koristio i u nekim drugim sustavima. U praksi, međutim, apostrofi se često izostavljaju, pa se neaspirirani i aspirirani kineski fonemi romaniziraju jednako, čime se gubi fonološka razlika između njih. Ruski Paladijev sustav transkripcije kineskoga na ćirilicu, a i sovjetski te stariji kineski sustav transkripcije kineskoga na latinicu⁵⁴ uveli su označavanje kineskih aspiriranih suglasnika grafemima koji kod europskih jezika označavaju bezzvučne suglasnike (npr. kin. /p^h/ > lat. *p* / ćrl. *n*), uz označavanje kineskih neaspiriranih suglasnika grafemima koji kod europskih jezika označavaju zvučne suglasnike (npr. kin. /p/ > lat. *b* / ćrl. *б*). Takvo označavanje odgovara poluzvučnosti i alofonskoj zvučnosti neaspiriranih suglasnika, a osigurava dosljedan prijenos kineske fonološke opreke na latiničnu

⁵¹ Ali ne samo tad. Ao (1992: 3-4) tako, pišući da se ozvučenje neaspiriranoga (okluzivnoga i afrikatskoga) inicijala može dogoditi u položaju iza drugoga sloga, navodi primjere ozvučenja inicijala i u slogovima s punim tonom.

⁵² Takav se način koristio primjerice u Leggeovu (sinolog J. Legge) sustavu romanizacije kineskoga iz 19. stoljeća. Sličan se način koristi i u suvremenoj češkoj i slovačkoj transkripciji kineskoga, gdje se aspiracija transkribira dvoslovom *ch* izgovora frikativnim [x] (npr. *Čchung-čching* za Chongqing). Za transkripciju riječi iz nekih drugih jezika sličan način koristi i ruski – tako se npr. korejski grad Incheon (ranije romanizacije *Inch'ŏn*), prema izgovoru [intʰɕɔn] u ruskom transkribira kao *Инчхон*. Za riječi iz kineskoga, međutim, ruski takav način transkripcije ne koristi (v. dolje).

⁵³ Npr. u engleskom u svojem osnovnom izgovoru dvoslov *ph* izgovara se kao labiodentalni frikativ [f], dvoslov *th* izgovara se kao dentalni frikativ [θ] ili [ð], a dvoslov *ch* izgovara se kao palatoalveolarna afrikata [tʃ].

⁵⁴ Službeni sustav tadašnje Republike Kine iz prve polovice 20. st. *gwoyeu romatzyh* i sustav razrađen u ranom SSSR-u *latinxua sin wenz*.

(i ćirilicnu) grafiju.⁵⁵ Takav naćin prijenosa kineskih neaspiriranih i aspiriranih suglasnika koristi i pinyin, pa se tako, primjerice, kineski okluzivi /p/, /t/ i /k/ pišu kao *b*, *d* i *g*, dok se /p^h/, /t^h/ i /k^h/ pišu kao *p*, *t* i *k*, a po sličnom se principu zapisuju i afrikate (oznaćavanje afrikatâ u pinyinu pobliže se navodi u sljedećem paragrafu).

U kineskom postoji pet frikativa, to jest po jedan na svakom od pet mjesta tvorbe kineskih inicijala. Frikativi su labiodentalni /f/, dentoalveolarni /s/, retrofleksni /š/, alveolopalatalni /ç/, te velarni /x/. Svi su kineski frikativi bezvućni. U hrvatskom postoji šest frikativnih fonema na ćetiri mjesta tvorbe: bilabijalni /f/ (uz glas [v]),⁵⁶ dentalni /s/ i /z/, palatoalveolarni /š/ i /ž/, te velarni /x/ (uz njegov zvućni alofon [χ]). Hrvatski bezvućni /f/ i /x/ jednaki su odgovarajućim kineskim frikativima, a dosta je blizak i /s/, osim što je pri izgovoru kineskoga /s/ jezik na donjim zubima, pa se ono ćesto izgovara interdentalno (v. Duanmu 2000: 27).⁵⁷ Odnos hrvatskoga /š/ i kineskih /š/ i /ç/ opisan je u paragrafu o podjeli inicijala prema mjestu tvorbe (sljedeći paragraf 2.2.2.). Za razliku od hrvatskoga sa zvućnim frikativima [v], /z/, /ž/ i [χ], u kineskom nema zvućnih frikativa. Bilježenje kineskih frikativa u pinyinu navodi se u sljedećem paragrafu.

Kineski ima dvije likvide, dok hrvatski ima tri. Alveolarni lateralni aproksimant /l/ jednak je u oba jezika. Na alveolarnom mjestu tvorbe izgovara se i hrvatski alveolarni vibrant /r/. U kineskom takav glas ne postoji (i za Kineze je obićno dosta teško izgovorljiv).⁵⁸ Kineski, s druge strane, ima retrofleksni lateralni aproksimant /ɭ/, ćiji je izgovor djelomićno sličan izgovoru engleskoga alveolarnog aproksimanta /ɻ/ (englesko grafićko *r* na poćetku sloga). Bez obzira što nisu osobito bliski, i kineski retrofleksni /ɭ/ i hrvatski vibrantski /r/ imaju zajednićko svojstvo da su oba rotici.⁵⁹ Hrvatski palatalni lateralni aproksimant /ɭ/ (hrvatsko grafićko *lj*) u kineskom nije prisutan, ali zato jest njemu dosta blizak glas, palatalizirani [ɭ] (v. paragraf 2.3.1.). Bilježenje kineskih likvida u pinyinu takoděr je navedeno u sljedećem paragrafu.

⁵⁵ Slično naćelo koristi i suvremeni sustav romanizacije korejskoga u R. Koreji (usp. stariju romanizaciju *Pusan* i suvremenu *Busan*), s tim da su korejski neaspirirani suglasnici još i mnogo ćešće ozvućeni nego kineski.

⁵⁶ Zvućni labiodentalni frikativ [v] u hrvatskom standardnom jeziku zvućni je alofon bezvućnoga labiodentalnoga frikativa /f/. Hrvatsko je standardno *v* labiodentalni aproksimant [v], međutim, kod govornikâ u ćijem je materinskom govoru *v* frikativno (prije svega kod kajkavskih govornika), ono se izgovara frikativnim [v] i u standardnom jeziku (v. Kapović 2019: 68-69).

⁵⁷ Wiedenhof (2015: 70) pri tom napominje da je interdentalni izgovor supstandardan i karakteristićan za pekinški govor.

⁵⁸ Zbog ćega se vibrant [r] u kineskom se obićno prenosi kao [l] – Zagreb tako u kineskom postaje *Sàgélèbù*.

⁵⁹ O pojmu rotikâ Kapović (2019: 43) piše: „Rotici su kompleksan i pomalo kontroverzan razred – nemaju svi neku istu zajednićku fonetsku odliku, ali se intuitivno ćesto pišu kao <r> (ili varijante slova <r>), dijakronijski se zamjenjuju (...), dijalektalno i alofonski variraju, i slično se ponašaju fonotaktićki.“

Hrvatskim aproksimantima, labiodentalnom /v/ i palatalnom /j/, najbliži kineski glasovi ne spadaju u inicijale nego u medijale, pa se i opisuju u paragrafu u medijalima (paragraf 2.3.1.).

2.2.2. Inicijali prema mjestu tvorbe

Od kineskih labijala nazal /m/ (pinyin: *m*) i okluzivi /p/ i /p^h/ (pinyin: *b* i *p*) bilabijalni su, jednako kao i hrvatski nazal /m/ i okluzivi /p/ i /b/. Frikativ /f/ (pinyin: *f*) i u kineskom je i u hrvatskom labiodentalan. U hrvatskom je još prisutan i zvučni labiodentalni aproksimant /v/, koji u kineskom nije inicijal niti fonem, ali se u nekim položajima može ostvariti kao alofon [v] medijala /w/ (v. paragraf 2.3.1.). Hrvatski zvučni labiodentalni frikativ [v], kao ni labiodentalni nazal [m] u kineskom nisu prisutni.

Kineski dentoalveolari⁶⁰ razlikuju istih pet načina tvorbe kao i hrvatski dentoalveolari. Nazal /n/ (pinyin: *n*) jednak je hrvatskome /n/. Okluzivi /t/ i /t^h/ (pinyin: *d* i *t*) odgovaraju hrvatskim okluzivima /t/ i /d/, uz spomenute razlike u vrsti opreke. Isto vrijedi i za kineske afrikate /t̂s/ i /t̂s^h/ (pinyin: *z* i *c*)⁶¹ u usporedbi s hrvatskom afrikatom /t̂s/, izuzev toga što je u hrvatskom /t̂s/ jedini dentoalveolarni afrikatni fonem, a zvučna afrikata [d̂z] nije zaseban fonem, nego položajni alofon od /t̂s/. Kineske afrikate /t̂s^h/ i /t̂s/ u pinyinu su označene grafemima *z* i *c* – grafem *c* označava dentalnu afrikatu /t̂s/ i u hrvatskom, kao i u svim latiničnim baltoslavenskim jezicima, albanskom, mađarskom te u nekim položajima u njemačkom, dok grafem *z* označava bezvučnu afrikatu /t̂s/ u njemačkom, a u talijanskom ili bezvučnu /t̂s/ ili zvučnu afrikatu /d̂z/ (čija zvučnost i odgovara pinjinskom bilježenju neaspiriranih suglasnika). Kao što je spomenuto, kineski lateralni aproksimant /l/ jednak je hrvatskomu /l/, kineski bezvučni frikativ /s/ veoma je blizak hrvatskomu, osim što se ponekad izgovara interdentalno, hrvatskomu zvučnom frikativu /z/ nema odgovarajućega kineskog glasa, jer su kineski frikativi bezvučni, a osobito bliskoga kineskog glasa nema niti hrvatskom vibrantu /r/, ali u kineskom jest prisutan vlastiti rotik, retrofleksni /ʃ/. Jedna od osobitosti kineskih dentoalveolarnih afrikata i frikativa /t̂s/, /t̂s^h/ i /s/ u tome je da se ne mogu nalaziti ispred medijala /j/ i /ɥ/, te njihovih samoglasničkih ostvaraja [i] i [y] (v. paragraf 2.3.1.).

U kineskom postoje četiri retrofleksna suglasnika (o „retrofleksnom“ mjestu tvorbe v. dolje) – neaspirirana afrikata /t̂s/, aspirirana afrikata /t̂s^h/, frikativ /s/ te aproksimant /ʃ/, označeni u

⁶⁰ I kineske i hrvatske dentoalveolare može se podijeliti na dentale i na alveolare. Frikativi i afrikate u oba su jezika dentalni, dok su nazal i lateralni aproksimant (i u hrvatskom vibrantu) alveolarni. U hrvatskom su dentalni i okluzivi.

⁶¹ Orijentirajući se na engleski, sustav WG označava ih sa *ts'* i *ts* (te ako su jedini fonemi u slogu sa *tz'* i *tz*).

pinyinu kao *zh*, *ch*, *sh* i *r*. Retrofleksni aproksimant /ʃ/ donekle je blizak engleskom alveolarnom aproksimantu /r/, koji je u engleskom predstavljen slovom *r* na početku sloga, pa se i tako i kineski /ʃ/ u pinyinu označava slovom *r*.⁶² Dvoslovi *ch* i *sh* označavaju glasove slične kineskima i u engleskom, a u pinyinu je kao dodatan dvoslov uveden *zh*, čiji je odnos sa *ch* u označavanju neaspiriranoga i aspiriranoga suglasnika baziran na odnosu između grafema *z* i *c*.⁶³ Jednako kao i dentoalveolarne afrikate i frikativ, i kineski retrofleksni suglasnici ne mogu se nalaziti ispred medijala /j/ i /ɥ/, uključujući i njihove samoglasničke ostvaraje [i] i [y] (v. paragraf 2.3.1.).

U kineskom jeziku tri su alveolopalatalna suglasnika (o alveolopalatalnom mjestu tvorbe v. dolje) – neaspirirana afrikata /tʃ/, aspirirana afrikata /tʃʰ/, te frikativ /ç/, u pinyinu označeni grafemima *j*, *q* i *x*.⁶⁴ Grafem *j* označava zvučnu afrikatu blisku kineskoj u engleskom (npr. u riječi *jump*), čija zvučnost odgovara načinu označavanja kineskih neaspiriranih suglasnika; za aspiriranu alveolopalatalnu afrikatu u pinyinu se koristi oznaka grafemom *q*, kojim se sličan glas (palatalni okluziv /c/) označava u albanskom; grafem *x* izgovara se blisko kineskom /ç/, primjerice, u portugalskom. Kineski alveolopalatali nastali su palatalizacijom velarnih okluziva i frikativa /k/, /kʰ/ i /x/, te dentoalveolarnih afrikata i frikativa /tʃ/, /tʃʰ/ i /s/ ispred medijala /j/ i /ɥ/ (tj. aproksimanta [j] i [ɥ] i samoglasnika [i] i [y]),⁶⁵ zbog čega se obavezno nalaze ispred jednoga od tih dvaju medijala, bilo u njihovu aproksimantskom ili u njihovu samoglasničkom ostvaraju (v. paragraf 2.3.1.), pa ih se zbog te položajne uvjetovanosti ponekad i ne analizira kao zasebne foneme, nego kao alofone suglasnikâ nekoga drugoga reda, najčešće dentoalveolara.⁶⁶ Kako se ta palatalizacija u nekim govorima sjevernoga dijalekta, kao što je

⁶² Kineski /ʃ/ ponekad se transkribira kao zvučni retrofleksni frikativ [ʒ] (v. Lee, Zee 2003: 112). Iako ga Lee i Zee (2003: 110-111) navode kao aproksimanta, Wiedenhof (2015: 36) ističe da je pekinško inicijalno /ʃ/ obično frikativni [ʒ]. Očito na temelju takvoga poimanja u ruskoj se transkripciji /ʃ/ prenosi kao *ж*, koje u ruskom označava upravo vlastiti fonem /ʒ/ (npr. *Rénmín ribào* > *Жэньминь Жибао*), a u sustavu WG kao *j* po uzoru na francuski, čime je predviđen njegov izgovor engleskim palatoalveolarnim [ʒ]. I u hrvatskoj se transkripciji u *Pravopisu* iz 2013. g. kinesko /ʃ/ transkribira hrvatskim *ž*, ali se s druge strane u transkripciji u *Pravopisu* iz 2008. g. transkribira hrvatskim rotikom *r*. Standardni kineski /ʃ/ razvio se iz srednjokineskoga palatalnog /ɲ/, čija je nazalnost u mnogim dijalektima očuvana.

⁶³ Pinjinskima *zh* i *ch* odgovaraju *ch* i *ch'* u WG.

⁶⁴ Orijentirajući se na engleski, sustav WG alveolopalatalne afrikate bilježi jednako kao i retrofleksne, kao *ch* i *ch'*. Dvosmislenost nije prisutna zbog medijala, prema kojima je jasno o kojem je redu suglasnika riječ, budući da se retrofleksni suglasnici ne mogu nalaziti ispred medijala /j/ i /ɥ/, a alveolopalatali se mogu nalaziti jedino ispred njih. Alveolopalatalni frikativ u WG se bilježi specifičnim dvoslovom *hs*.

⁶⁵ I hrvatski su tzv. palatali (opis v. dolje) dijakronijski nastali raznim procesima palatalizacije, a često alterniraju s dentoalveolarima i velarima i sinkronijski.

⁶⁶ Kineski alveolopalatali u komplementarnoj su distribuciji s trima redovima suglasnika koji se ne mogu nalaziti ispred medijala /j/ i /ɥ/ – dentoalveolarima, retrofleksnim suglasnicima, te velarima, zbog čega bi ih se moglo fonološki analizirati kao alofone jednoga od tih triju redova u položaju ispred medijala /j/ i /ɥ/ (v. Norman 1988: 140-141). Od tih triju mogućnosti najistaknutija je analiza alveolopalatalâ kao alofonâ dentoalveolarâ (zagovaraju je i Duanmu 2000: 33, Lin 2007: 47-49 i Wiedenhof 2015: 59-60). Ta analiza ima i djelomičnu dijakronijsku osnovu, ali očito da je njezina glavna prednost nad „retrofleksnom“ i „velarnom“ analizom u tome, što i neki kineski govornici (osobito žene i djeca) alveolopalatala zapravo izgovaraju kao palatalizirane dentoalveolare [tʃ], [tʃʰ] i [s] (ispred medijala /ɥ/ ujedno i labijalizirane), iako se takav izgovor smatra nestandardnim. U ovom su

nankinški, nije dogodila, neke romanizacije kineskoga jezika (npr. poštanska) nisu je odražavale.⁶⁷ One romanizacije bazirane na pekinškom govoru, kao što su i sustav Wade-Giles i pinyin, odražavaju je.

Usporedbi kineskih retrofleksnih i alveolopalatalnih suglasnika s hrvatskim suglasnicima koje se tradicionalno naziva palatalnima potrebno je posvetiti posebnu pozornost.

Za suglasnike koje se izgovaraju na području od stražnje granice alveolarnoga grebena do prednje granice tvrdoga nepca postoji mnogo različitih kategorizacija, često s različitim nazivljem.⁶⁸ U ovom radu u skladu s njegovom svrhom dana je takva kategorizacija kakvom se dosta prikladno mogu usporediti kineski glasovi koji se izgovaraju na području od stražnje granice alveolarnoga grebena do prednje granice tvrdoga nepca s hrvatskim glasovima istoga područja, a i s glasovima iz još nekih jezika.

Suglasnike koji se izgovaraju na području od stražnje granice alveolarnoga grebena do prednje granice tvrdoga nepca može se skupno nazvati postalveolarnim suglasnicima. Postalveolarne suglasnike prema mjestu tvorbe može se podijeliti na tri skupine – palatoalveolarne, retrofleksne i alveolopalatalne. Palatoalveolarni suglasnici izgovaraju se dodirom prednjega dijela jezika na područje iza stražnje granice alveolarnoga grebena, pri čemu je jezik nešto ispupčenoga oblika, čime se srednji dio jezika podiže prema tvrdome nepcu, što rezultira ponešto mekim prizvukom izgovora (mekoća proizlazi iz blizine jezika tvrdome nepcu). Palatoalveolarni suglasnici u pravilu su afrikate i frikativi. Retrofleksni suglasnici također se izgovaraju dodirom prednjega dijela jezika na mjesto između alveolarnoga grebena i tvrdoga nepca, ali nešto na nešto dubljem položaju od palatoalveolarnih suglasnika, zbog čega je prilikom izgovora retrofleksnih suglasnika jezik u ravnom ili u udubljenom položaju, od čega i proizlazi naziv „retrofleksni“.⁶⁹ Zbog ravnoga ili udubljenoga položaja jezika, prilikom izgovora retrofleksnih suglasnika srednji dio jezika nije blizu tvrdome nepcu, zbog čega je u

poglavljju, zbog njihova karakterističnoga fonetskog ostvaraja i očite svijesti kineskih govornika i jezikoslovaca o njihovoj zasebnosti (i u *zhuyinu* i u pinyinu za njih su određeni posebni grafemi), a i iz dijakronijskih razloga (prema kojima ih se ne bi moglo svrstati samo u jedan red, jer potječu iz dva reda suglasnikâ), kineski alveolopalatali analizirani kao zasebni fonemi kineskoga standardnog jezika (kao što ih analiza i Pulleyblank 1984: 44).

⁶⁷ Otud i razlike između poštanskih romanizacija poput *Peking, Nanking, Chungking, Tientsin, Sian, Sinkiang* s pinjinskim romanizacijama *Beijing, Nanjing, Chongqing, Tianjin, Xi'an, Xinjiang*.

⁶⁸ Različite kategorizacije i nazivlje koje za te suglasnike koriste razni hrvatski i strani autori skupno su navedene u Jelaska (2004: 50-51).

⁶⁹ Kod retrofleksnih suglasnika u kineskom i u slavenskim jezicima položaj jezika je ravan (v. Keating 1991: 34-36), zbog čega se naziv retrofleksni (dosl. unatrag izvijeni) ponekad smatra nepreciznim, ali se ipak najčešće koristi. Retrofleksni suglasnici kod kojih je jezik zaista u izvijenom položaju karakteristični su za južnoazijske jezike, pri čemu se u južnoazijskom kontekstu za njih često koristi naziv *cerebralni*.

usporedbi s drugim postalveolarnim suglasnicima zvučanje retrofleksnih suglasnika poprilično tvrdo. Retrofleksni suglasnici često su afrikate i frikativi, ali mogu biti i drugih načina tvorbe. Alveolopalatalni suglasnici, u pravilu afrikate i frikativi, izgovaraju se dodiranjem ili približavanjem srednjega dijela jezika položaju koji je odmah ispred tvrdoga nepca, pa stoga imaju najmekši prizvuk od svih postalveolarnih suglasnika. Tako se može reći da su od postalveolarnih suglasnika po prizvuku tvrdoće/mekoće alveolopalatalni najmekši, retrofleksni najtvrđi, a palatoalveolarni u sredini između ova dva reda. Kako u mnogim jezicima nema fonološke opreke između redova suglasnikâ na postalveolarnom mjestu tvorbe, ili i ako postoji, njihova fonološka obilježja veoma su bliska (v. dolje), a i kako dijakronijski oni često nastaju procesom palatalizacije, pri opisu takvih jezika postalveolarni se suglasnici često (zajedno s pravim palatalnim suglasnicima) skupno kategoriziraju pod nazivom palatali. Palatali u strogo fonetskom smislu, međutim, suglasnici su čija je osnovna artikulacija na tvrdom nepcu, te oni ne spadaju u postalveolarne suglasnike (iako s alveolopalatalnim suglasnicima u pravilu nemaju fonološke razlike).⁷⁰

U standardnom je kineskom u postalveolarnom području kontrast između tvrđih retrofleksnih suglasnika i mekših alveolopalatalnih suglasnika. Sličan kontrast prisutan je primjerice u poljskom, gdje retrofleksni afrikate i frikativi /tʂ/, /dʒ/, /ʂ/ i /ʐ/ (grafički *cz*, *dż*, *sz* i *ż/rz*) kontrastiraju s alveolopalatalnim afrikatama i frikativima /tʃ/, /dʒ/, /ç/ i /ʒ/ (grafički *ć*, *dź*, *ś* i *ź*). Ista dva mjesta tvorbe prisutna su i u ruskom – otvrdnuti frikativi /ʂ/ i /ʐ/ (grafički *ш* i *ж*) retrofleksni su, dok je umekšana afrikata /tʃ/ (grafički *ч*) alveolopalatalna, kao i dugi frikativi /ç:/ (podrijetlom *чѣ*, grafički *чѣ*) i rijetki /ʒ:/ (grafički *жѣ*). Engleski, s druge strane, na postalveolarnom mjestu tvorbe ima jedan red suglasnika – srednje po mekoći, palatoalveolarne afrikate /tʃ/, /dʒ/ i frikative /ʃ/ i /ʒ/ (npr. u riječima *check*, *jet*, *ship* i *vision*).

U hrvatskom postoje četiri afrikate i dva frikativa koji se tradicionalno nazivaju palatalima. Iako se u standardnom jeziku podrazumijeva da se palatalne afrikate i frikativi dijele na dvije skupine, tzv. tvrde i meke palatale, za njih se (kao i za prave palatale /j/, /ɲ/, i /ʎ/) koristi skupni naziv palatali, zato što svi dijele osnovna fonološka obilježja (kao što je npr. uzrokovanje prijeglasa). Palatale označene grafemima *ć*, *dź*, *ś* i *ź* može se smatrati palatoalveolarima, preciznije bezvučnom afrikatom /tʃ/, zvučnom afrikatom /dʒ/, bezvučnim frikativom /ʃ/ i

⁷⁰ Pravi su palatali (u strogo fonetskom smislu) glasovi poput, primjerice, bezvučnoga palatalnog okluziva [c] (kao što su albansko *q* ili čakavsko *ć*), zvučnoga palatalnog okluziva [j] (kao što je albansko *gj*), bezvučnoga palatalnog frikativa [ç] (kao što je *ich-laut* njemačkoga *ch*) ili zvučnoga palatalnog frikativa [j] (kao što je novogrčki izgovor game *γ* ispred prednjih samoglasnika). U hrvatskom su palatalni fonemi aproksimant /j/, nazal /ɲ/, te lateralni aproksimant /ʎ/.

zvučnim frikativom /ʒ/. Oni su, kao i engleski palatoalveolari, po tvrdoći/mekoći na razini između kineskih retrofleksnih suglasnika i kineskih alveolopalatala. Palatali označeni grafemima *ć* i *đ* bezvučna su alveolopalatalna afrikata /t͡ɕ/ i zvučna alveolopalatalna afrikata /d͡ʒ/,⁷¹ te su po mjestu tvorbe jednaki kineskim alveolopalatalima. U velikom dijelu hrvatskih govora, međutim, razlika između palatoalveolara i alveolopalatala nije prisutna (v. Škarić 2009: 95-96, Kapović 2019: 69-72). Kod govornikâ hrvatskoga jezika u čijim materinskim govorima nema razlike između palatoalveolarnih i alveolopalatalnih suglasnika, to se nerazlikovanje odražava i standardnom jeziku. To je, primjerice, jedna od uočljivih razlika između hrvatskoga i srpskoga standardnog jezika – za razliku od hrvatskoga, u srpskom je postojano prisutan kontrast između tvrdih i mekih tradicionalnih palatala, koji su zapravo retrofleksni, odnosno alveolopalatalni suglasnici, kao i u poljskom i kineskom.⁷²

Kako je već spomenuto, u hrvatskom su prisutna i tri prava palatalna fonema – aproksimant /j/, nazal /ɲ/, te lateralni aproksimant /ʎ/ (grafički *j*, *nj* i *lj*). O sličnosti hrvatskoga palatalnoga nazala i palatalnoga lateralnog aproksimanta s odgovarajućim kineskim glasovima rečeno je u prethodnom paragrafu. Aproksimant /j/ fonem je i kineskoga jezika, ali ne spada u fonološku kategoriju inicijala, nego medijala.

Kineski velari, okluzivi /k/, /k^h/ (pinyin: *g*, *k*) i frikativ /x/ (pinyin: *h*), izuzev razlike u opreci kod okluziva, jednaki su hrvatskim velarima /k/, /g/ i /x/. Velarno se /x/ i u kineskom (v. Duanmu 2000: 27) i u hrvatskom može ostvariti i kao bezvučni glotalni frikativ [h].^{73,74} Kineski se velari, jednako kao i dentolalveolari te retrofleksni suglasnici, ne mogu nalaziti ispred

⁷¹ U hrvatskom standardnom jeziku, kod onih govornika u čijem su izgovoru prisutni alveolopalatalni /t͡ɕ/ i /d͡ʒ/, marginalno su prisutni i nefonemski alveolopalatalni frikativi, bezvučni [ɕ] i zvučni [ʒ]. Frikativima [ɕ] i [ʒ] izgovaraju se grafički *š* i *ž* u položaju ispred alveolopalatalnih *ć* i *đ*, primjerice u riječima *lišće* i *grožđe*, izgovorenima [liʃt͡ɕe] i [groʒd͡ʒe]. Dijalektalno (v. Kapović 2019: 73) [ɕ] i [ʒ] mogu se susresti i kao fonemi nastali stapanjem sljedova /sj/ i /zj/, npr. kod *sjena* > *šena* i *zjenica* > *ženica*.

⁷² Razlike između hrvatskoga i srpskoga u razlikovanju *ć* i *ć* te *dž* i *đ* mogu se dobro promotriti internetskom pretragom na latinici i na ćirilici riječi koje sadrže *ć*, *ć*, *dž* ili *đ* u pravopisno standardnom obliku i u obliku gdje su slova zamijenjena, te usporedbom omjera takvih oblika kod latinične i ćirilčne riječi. Usp. broj rezultata Googleove pretrage (5.12.2019.) za „čtvrtri“ (9 760 000) i „četvrti“ (18 000) (omjer ~542:1), s „четврти“ (1 430 000) i „ћетврти“ (121) (omjer ~11800:1), te za „džungla“ (696 000) i „đungla“ (10 600) (omjer ~66:1), s „дунгла“ (609 000) i „ђунгла“ (76) (omjer ~8000:1). Kako se vidi, zamjena *ć* i *ć* te *dž* i *đ* na latinici je dosta češća zbog poprilične bliskosti ili identičnosti u njihovu izgovoru kod velikoga broja hrvatskih govornika, dok je na ćirilici dosta rjeđa zato što je u srpskom riječ o jasno različitim glasovima. Razumije se, nisu svi rezultati na latinici isključivo hrvatski, a i broj rezultata ponovljenih pretraga može nemalo varirati, ali ovakva pretraga ipak jest dobra ilustracija razlikâ kakve postoje između hrvatskoga i srpskoga u razlikovanju *ć* i *ć* te *dž* i *đ*.

⁷³ Hrvatsko *h*, iako je podrijetlom bezvučni velarni frikativ /x/, danas mnogi govornici izgovaraju ne na velarnom nego na glotalnom mjestu tvorbe, pa se fonem /x/ kod njih ostvaruje kao bezvučni glotalni frikativ [h]. Ipak i izgovor bezvučnim velarnim frikativom [x] prisutan je kod mnogih govornika, pri čemu izgovaranje [x] ili [h] najčešće ovisi o materinskom govoru pojedinoga govornika (v. Brozović 2007: 31-32, Kapović 2019: 73-74).

⁷⁴ Pulleyblank (1984: 42) i Wiedenhof (2015: 37), međutim, pišu da je pekinško /x/ fonetski uvularno [χ].

medijala /j/ i /ɥ/, budući da su u položajima ispred tih medijala (v. iznad) i velari, poput dentoalveolara, dijakronijski prešli u odgovarajuće alveolopalatale.

2.2.3. Inicijali kao jedini fonemi kineskoga sloga

Kineski se slogovi prema primarnoj analizi ovoga rada mogu sastojati i samo od inicijalnoga fonema. Inicijalnih fonema koji sami mogu sastavljati kineski slog ima sedam – dentoalveolarni /t̪s/, /t̪sʰ/ i /s/, i retrofleksni /t̪ʂ/, /t̪ʂʰ/, /ʂ/ i /ɕ/. Pri odsutnosti nukleusa i medijala, uz njih se ostvaruje segment koji može nositi slog. Taj se segment može opisati kao slogotvorni suglasnik, to jest dentoalveolarni [ɿ~ʐ] za dentoalveolarne inicijale i retrofleksni [ɿ~ʐ] za retrofleksne inicijale, ili se može opisati i kao samoglasnik, to jest zatvoreni stražnji nezaokruženi [u]⁷⁵ poslije dentoalveolarnih inicijala i zatvoreni centralni nezaokruženi [i]⁷⁶ poslije retrofleksnih inicijala. S obzirom da se niti dentoalveolarni /t̪s/, /t̪sʰ/ i /s/, niti retrofleksni /t̪ʂ/, /t̪ʂʰ/, /ʂ/ i /ɕ/ ne mogu nalaziti ispred medijala /j/ niti njegova samoglasničkog alofona [i], koji se inače najčešće označavaju grafemom *i* (v. paragraf 2.3.1.), u pinyinu je za označavanje slogotvornoga segmenta u slogovima sa samo inicijalnim fonemom taj grafem slobodan, pa se onda nedvosmisleno njime i označava, čime se tih sedam slogova bilježi kao *zi, ci, si, zhi, chi, shi* te *ri*.⁷⁷ Iako se ovdje opisani slogotvorni segmenti uglavnom analiziraju kao nefonemski segmenti ostvarivani u sedmorima slogovima sa samo inicijalnim fonemima, njih se ponekad analiza i kao ostvaraje samoglasničkoga fonema, koji bi spadao u kategoriju nukleusa, samostalno sastavljajući final u kojemu se nalazi.⁷⁸ U hrvatskom niti jedan od segmenata koji se pridružuju kineskim inicijalima u slogovima u kojima su oni jedini fonemi nije prisutan. Ipak, nevokalski slogotvorni fonemi i glasovi hrvatskom nisu strani – jedan od šest osnovnih hrvatskih slogotvornih fonema slogotvorno je /r̥/, a u rijetkim se riječima mogu susresti i slogotvorni [l̥] (npr. u *bicikl*) i [ŋ] (v. dolje). U hrvatskom se, kao i u mnogim drugim jezicima, parajezično

⁷⁵ Takav samoglasnik nalazi se, primjerice, u većini turkijskih jezika (npr. tursko *ı* bez točke), u korejskom i japanskom.

⁷⁶ Takav samoglasnik nalazi se, primjerice, u ruskom, gdje je izražen ćirilčnim slovom *ы*. Rusko se *ы* koristi i za transkripciju kineskih nefonemskih slogotvornih segmenata na rusku ćirilicu.

⁷⁷ U WG samoglasnički se segment poslije dentoalveolara bilježi kao *ǔ* (pri čemu se oni mijenjaju u *tz, tz'* i *ss*), a poslije retrofleksnih suglasnika kao *ih*, pa je tako u WG sedam „inicijalnih“ slogova *tzǔ, tz'ǔ, ssǔ, chih, ch'ih, shih* i *jih*.

⁷⁸ R. Cheng (1966) analizira ih kao alofone samoglasnika /i/, budući da su u komplementarnoj distribuciji sa samoglasnikom [i], ispred kojega se dentoalveolarni niti retrofleksni suglasnici ne mogu nalaziti. Jednako ih analizira i Wiedenhof (2015: 61). C. C. Cheng (1971), s druge strane, zbog njihovih fonetskih, a i fonoloških specifičnosti, analiza ih kao ostvaraje zasebnoga samoglasničkoga fonema /i/.

susreću i neki onomatopejski uzvici u kojima se mogu ostvarivati segmenti slični ili jednaki kineskomu slogotvornom [z], primjerice *psst* ili *zzz*.⁷⁹

U kineskom se marginalno mogu susretati i slogotvorni nazali, to jest labijalni [m], dentoalveolarni [n] i velarni [ŋ] (pinyin: *m, n, ng*), prije svega u nekim uzvicima, slično kao što se i u hrvatskom [m] može susresti u uzviku *hmm*. U hrvatskom se marginalno može susresti i slogotvorno [ŋ], primjerice u nazivu mjerne jedinice *njtn*.

2.3. Finali kineskoga standardnog jezika

Uz inicijal, final je drugi osnovni dio kineskoga sloga. Final mogu činiti tri segmenta – medijal, nukleus i koda. Prvo je potrebno zasebno opisati kategoriju medijala, nukleusa i kode, da bi se nakon toga mogao dati pregled svih kineskih finala. Poseban je paragraf posvećen kineskom rotičkom samoglasniku koji nastaje stapanjem s rotičkom kodom i koji karakteriziraju mnoge specifičnosti. Nakon iscrpnoga opisa kineskih finala, iznosi se pitanje njihove fonološke analize, pri čemu se primarna analiza kineskih finala korištena u ovom radu uspoređuje s njihovom najistaknutijom alternativnom analizom.

2.3.1. Medijali

Prema primarnoj fonološkoj analizi ovoga rada kineski medijalni fonemi mogu se nalaziti na početku sloga ispred nukleusa (MN), između inicijala i nukleusa (IMN), poslije inicijala kao nositelji sloga (IM), te mogu sami činiti slog (M). Kineski medijalni fonemi u svojem su osnovnom obliku aproksimanti, a u odsutnosti nukleusa prelaze u odgovarajuće samoglasnike koji postaju nositelji sloga.⁸⁰ Kineskih medijalnih fonema ima tri: palatalni /j/, labiovelarni /w/, te labiopalatalni /ɥ/.

⁷⁹ Pretpostavljajući familijarnost hrvatskih govornika s takvim glasovima, transkripcija kineskoga u Pravopisu iz 2013. g. poziva na izgovor sedmorih kineskih „inicijalnih“ slogova *zi, ci, si, zhi, chi, shi* i *ri* kao *z, cz, sz, dž, čž, šž* i *ž*.

⁸⁰ Na sličan se način analiziraju i sonanti indoeuropskoga prajezika, to jest u svojem osnovnom ostvaraju kao neslogotvorni, a pri odsutnosti susjednoga samoglasnika kao slogotvorni – tako su se npr. fonemi */j/ i */w/ u praindоеuropskom, jednako kao i u kineskom, mogli ostvariti i kao neslogotvorni *[j] i *[w] (u indoeuropeističkoj notaciji *y i *w), kakvima su se ostvarivali u susjedstvu samoglasnika, i kao slogotvorni *[i] i *[u], kakvima su se ostvarivali u odsutnosti susjednoga samoglasnika (npr. N. *dyéws, G. *diwés). Na sličan bi se način i hrvatsko slogotvorno [ɾ] moglo analizirati kao alofon fonema /r/ u odsutnosti susjednih samoglasnika, ali u hrvatskom ipak postoje primjeri gdje se slogotvorno [ɾ] nalazi u okolini samoglasnika (npr. *za[ɾ]zati, zeleno[ɾ]tski*, v. Kapović 2019: 79), zbog čega se obično i smatra zasebnim hrvatskim fonemom. Za razliku od hrvatskoga [ɾ], u kineskom nema takve okoline u kakvoj neslogotvorni [j], [w] i [ɥ] mogu kontrastirati sa slogotvornima [i], [u] i [i].

Palatalni aproksimant /j/ fonem je i u hrvatskom jeziku, s tim da je u hrvatskom /j/ uobičajeni suglasnički fonem, dok se u kineskom medijal /j/ fonološki razlikuje od suglasničkih fonema kao što su inicijali. Labiovelarni aproksimant /w/ fonem je, primjerice, u engleskom (npr. u riječi *way*), a u hrvatskom se u uobičajenom govoru može naći kao alofon [w] labiodentalnoga aproksimanta /v/ ispred i iza samoglasnika /u/, npr. u riječima *vuk* i *čuvati* (Kapović 2019: 68), a ponekad i ispred /o/, npr. u riječi *voda* (Brozović 2007: 35). I sam hrvatski labiodentalni aproksimant /v/ izgovorno je blizak kineskomu [w], koji se u pekinškom govoru u većini položaja (izuzev sljedova [wo] i [wu]) često ostvaruje upravo kao glas [v] (v. Duanmu 2000: 25). Labiopalatalni aproksimant /ɥ/ fonem je, primjerice, u francuskom (npr. u riječi *pluie*).

Ako u slogu nema nukleusa, medijali postaju nositelji sloga, te se ostvaruju odgovarajućim samoglasničkim alofonima [i], [y] i [u]. Zatvoreni prednji nezaokruženi samoglasnik /i/, te zatvoreni stražnji zaokruženi samoglasnik /u/ samoglasnici su i u hrvatskom jeziku. Zatvoreni stražnji zaokruženi samoglasnik /y/ nalazi se, primjerice u njemačkom, gdje se piše kao *ü* (ili rijetko kao *y*) i u francuskom, gdje se piše kao *u* (npr. *Süü* ili *menu*).

Ako medijali sami čine slog, bez nukleusa i bez inicijala, oni se, ovisno o govorniku, mogu ostvarivati ili kao sami samoglasnici [i], [y] i [u], ili kao sljedovi aproksimanta i odgovarajućega samoglasnika [ji], [ɥy] i [wu].

U kineskom postoje razna fonotaktička ograničenja u kombinacijama inicijala i medijala, bilo da je riječ o aproksimantskom ili samoglasničkom ostvaraju medijala. Tako se medijal /ɥ/ može nalaziti samo ispred /n/, /l/ i alveolopalatalnih inicijala. Medijal /j/ ne može se nalaziti ispred velarnih i retrofleksnih inicijala, dentoalveolarnih afrikata i frikativa, te ispred labijala /f/. Medijal /w/ ne može se u svojem aproksimantskom obliku nalaziti ispred labijala osim kao dio finala [wo],⁸¹ te u bilo kojem obliku ispred alveolopalatala.

Kineski medijali i u aproksimantskom i u samoglasničkom ostvaraju djeluju na inicijale ispred sebe – medijal /j/ ih palatalizira, /w/ ih labijalizira, dok ih /ɥ/ i palatalizira i labijalizira (Duanmu 2000: 28).⁸² Pri takvom se djelovanju primjerice slog /nja/ izgovara kao [nʲa], a slog /nj/ kao [nʲi], pa se može reći da se nesamoglasnički ostvaraj medijala u položaju iza inicijala zapravo fonetski ispoljava ne kao zaseban suglasnički glas, nego kao sekundarna artikulacija

⁸¹ Poslije labijala kombinacija aproksimanta [w] i samoglasnika [o] označava se jednim *o*, pa se takva četiri sloga u pinyin bilježe kao *bo*, *po*, *mo* i *fo*.

⁸² S obzirom da su kineski alveolopalatali nastali palatalizacijom dentoalveolara i velara, u njima je samima po sebi ostvarena palatalizacija, pa se tako npr. slog /eja/ često izgovara kao [ea] (iako se može čuti i izgovor [eja~eja], v. Lee i Zee 2003: 110), a slog /ej/ u pravilu se izgovara kao [ei].

(palatalizacija, labijalizacija ili oboje) inicijala.⁸³ Ipak, takav ostvaraj nije obavezan – kod nekih se govornika (v. Lee i Zee 2003: 110-111) neslogotvorni medijali mogu ostvarivati i kao polusamoglasnici, npr. u slijedu /ljaŋ/ izgovorenom kao [l̥jaŋ].⁸⁴ Radi jednostavnosti i dosljednosti, pri pregledu finala u paragrafu 2.3.4. kineski se neslogotvorni medijali ne navode kao sekundarne artikulacije ili polusamoglasnici, nego isključivo kao aproksimanti.

Medijali /j/, /w/ i /ɥ/ u svojem aproksimantskom obliku ako se nalaze na početku sloga u pinyinu se označavaju kao *y*, *yu* i *w*. Oznake *y* i *w* za iste glasove koriste se i u engleskom jeziku (npr. *yes* i *we*). Oznaka *yu* može se nedvosmisleno koristiti se za medijal /ɥ/ budući da kombinacije [ju] ili [jw] u kineskom nisu prisutne, a i sam glas [ɥ] može se smatrati labijaliziranim palatalnim glasom [j^w]. Ako se ispred aproksimantskih medijala nalaze inicijali, onda se oni u pinyinu označavaju kao *i*, *ü/u* i *u*. Labiopalatalni medijal označava se kao *ü*⁸⁵ poslije inicijala /n/ i /l/, a kao *u* poslije alveolopalatalnih inicijala, s obzirom da se medijal /w/ poslije njih ne može nalaziti, pa je u takvoj kombinaciji jasno da se radi o medijalu /ɥ/.⁸⁶ Razlike u označavanju medijala na početku sloga i poslije inicijala služe tome da bi se mogle jasno razaznati granice susjednih slogova⁸⁷ (v. treće poglavlje). Poslije inicijala medijali u samoglasničkom obliku označavaju se jednako kao i u aproksimantskom obliku, to jest kao *i*, *ü/u* i *u*. Samoglasnički medijali koji čine slog sami bez inicijala označavaju se kao *yi*, *yu* i *wu*.

Nešto drukčija fonološka analiza kineskih medijala od one primarno korištene u ovom paragrafu i u ovom radu iznesena je u paragrafu 2.3.6. ovoga poglavlja.

2.3.2. Nukleusi

Prema primarnoj analizi ovoga rada postoje dva samoglasnička fonema koji mogu činiti jezgru sloga u kineskom standardnom jeziku. To su fonem /a/ i fonem /ə/. Najistaknutija alternativna

⁸³ Alternativno, kako to čini Ao (1992: 13), palatalizirani, labijalizirani, te labiopalatalizirani suglasnici mogli bi se analizirati kao ne kao sljedovi inicijalnoga i medijalnoga fonema, nego kao zasebni inicijalni fonemi, čime bi broj inicijalnih fonema, međutim, veoma porastao.

⁸⁴ Aproksimant /j/ može se ostvariti kao polusamoglasnik [j] i u hrvatskom (v. paragraf 2.3.3.). Polusamoglasnik [j] u hrvatskom se redovito susreće i na granici samoglasnika [i] i drugih samoglasnika (v. Kapović 2019: 81-92), gdje se nekad bilježi sa *j*, a nekad ne, npr. u riječi *biokemija*, izgovorenoj [bijokemija].

⁸⁵ Tako je, izuzev marginalnoga *ê* (v. paragraf 2.3.4.), *ü* jedino pinjinsko slovo s dijakritičkim znakom.

⁸⁶ U WG medijal /ɥ/ uvijek se bilježi sa *ü*.

⁸⁷ Sličan princip koristi i većina drugih sustava, uključujući WG.

mogućnost analize, prema kojoj bi nukleusima mogli biti i samoglasnici /i/, /u/ i /y/, iznesena je u paragrafu 2.3.6.⁸⁸

Otvoreni nezaokruženi samoglasnik /a/ samoglasnički je fonem i u hrvatskom jeziku. Srednji samoglasnik [ə], često poznat pod nazivom *šva*, u hrvatskom je marginalno prisutan, primjerice, kao nositelj sloga u izoliranom izgovoru suglasničkih glasova, poput [bə], [tsə], [tʃə], [tɕə], [də]. U engleskom je [ə] vrlo čest glas u nenaglašenim slogovima, kao npr. u prvom slogu riječi *about*, [ə] se često susreće i u francuskom (npr. u zamjenici *je* ili u članu *le*), a u albanskom se fonem /ə/ (grafičko *ë*) može se nalaziti i u naglašenim slogovima.

Kineski fonem /a/ i u okolini različitih medijala i koda uglavnom se ostvaruje na jednak način, uz osnovni ostvaraj [a] imajući još jedan dodatni alofon [ɛ]. Fonem /ə/, s druge strane, ovisno o medijalima i kodama u njegovoj okolini može se ostvariti većim brojem glasova. Nukleus /ə/ može se ostvariti samoglasnicima [ə], [ɤ], [e] i [o], a u nekim se slučajevima može zajedno s medijalima asimilirati u samoglasnike [i], [y] i [ʊ]. Razni samoglasnički glasovi kojima se ostvaruju kineski fonemi /a/ i /ə/ i položaji u kojima se ti glasovi ostvaruju opisani su u pregledu kineskih finala u paragrafu 2.3.4.

2.3.3. Kode

U standardnom kineskom jeziku postoji pet fonema koji se na kraju sloga kao konačni dio tj. koda mogu dodati na nukleus. To su aproksimanti /j/, /w/ i /ɹ/, te nazali /n/ i /ŋ/.⁸⁹

Fonemi /j/, /w/, /n/ i /ɹ/ jedini su fonemi kineskoga standardnog jezika koji se mogu nalaziti na mjestu različitih sastavnica sloga. Fonemi /j/ i /w/ mogu biti i koda i medijal, a fonemi /n/ i /ɹ/ mogu biti i koda i inicijal. Dok fonemi /j/ i /w/ ne mogu biti i medijalom i kodom istoga sloga

⁸⁸ Osim tih dviju, postoje i razne druge analize kineskih finala. Već su spomenute analize prema kojima bi i slogotvorni segmenti opisani u paragrafu 2.2.3., bili ostvaraji samoglasnika /i/ ili zasebnoga samoglasničkoga fonema /i/, pa time spadali u fonološke nukleuse, samostalno sastavljajući final u kojemu se nalaze. Ovdje se također može spomenuti i specifična Pulleyblankova (1984: 45-57) analiza prema kojoj kineski standardni jezik uopće nema samoglasničkih fonema, već je osim zatvorenih samoglasnika i samoglasnik [a] tek samoglasnički ostvaraj laringalnoga aproksimanta-glajda, dok je samoglasnik [ə] samo nefonemski epentetski vokal.

⁸⁹ U srednjokineskom suglasničkim kodama mogli su još biti i nazal /m/, te aplozivni okluzivi [p̚], [t̚], i [k̚]. Srednjokineske kode dobro su očuvane u južnim varijetetima, posebice unutar dijalekta *yue*. U nekim kineskim varijetetima (uključujući i poneke varijetete sjevernoga dijalekta) na mjestu nekadašnjih okluzivnih koda nalazi se glotalni zatvor /ʔ/. U Poštanskoj romanizaciji, budući da je prisutan i u nankinškom govoru, glotalni se zatvor bilježio, i to sa završnim *h*, otkuda proizlaze romanizacije poput *Taipeh* (usp. WG: *Taipei*, pinyin: *Taibei*). U nekim se kineskim varijetetima u nekim morfemima nazalne kode stapaju sa samoglasnikom, dajući nazalni samoglasnik (slično kao u francuskom).

(ne susreću se finali /jNj/, /wNw/), fonem /n/ može biti i inicijalom i kodom istoga sloga (npr. u slogovima *nan* ili *nian*).⁹⁰

Aproksimantski fonemi /j/ i /w/ svojim dodavanjem na nukleus prelaze u polusamoglasnike [j̥] i [w̥] koji zajedno s ostvarajem nukleusa čine dvoglas [aj̥], [aw̥], [ej̥] i [ow̥]. Za hrvatski jezik fonološki dvoglasni nisu karakteristični, ali jesu primjerice za engleski, u kojem su, među ostalim, prisutni dvoglasni veoma bliski četirima kineskima (npr. u riječima *buy*, *now*, *day* i *low*).⁹¹ Fonetski se dvoglasni, međutim, susreću i u hrvatskom.⁹² Hrvatski se aproksimant /j/, upravo kao i kineski /j/, na kraju sloga ostvaruje kao polusamoglasnik [j̥], čime se slijedom samoglasnika i završnoga /j/ u hrvatskom ostvaruju fonetski dvoglasni, npr. [aj̥] u riječi *kraj* i [oj̥] u riječi *moj* (v. Kapović 2019: 68). Osim dvoglasa sa završnim [j̥], u hrvatskom su prisutni i dvoglasni sa završnim [w̥] – slijed samoglasnika i *u* u nekim se posuđenicama često izgovara jednosložno, čime se ostvaruju dvoglasni poput [aw̥] i [ew̥], npr. u riječima *kauzalan*, *nautika* i *eutanazija* (Brozović 2007: 37). Koda /j/ u pinyinu se bilježi kao *i*, dok se koda /w/ bilježi kao *u* ako se dodaje na nukleus /ə/ ili kao *o* ako se dodaje na nukleus /a/.

Kineski završni dentoalveolarni nazal /n/ jednak je hrvatskome /n/. Kineski završni velarni nazal /ŋ/ jedini je suglasnik kineskoga standardnog jezika koji se može nalaziti samo na krajnjem položaju sloga.⁹³ Velarni nazal [ŋ] u hrvatskom je prisutan kao alofon nazala /n/ ispred velara, npr. u riječi *banka*, izgovorenoj [baŋka].⁹⁴ Velarni nazal jednako kao u kineskom može se nalaziti na kraju sloga i u europskim jezicima poput engleskoga i njemačkoga (npr. u eng. *thing*, njem. *Ding*). U pinyinu se, kao i u većini latiničnih jezika, velarni nazal /ŋ/ označava dvoslovom *ng*. Kineske nazalne kode, ako se u fonetskoj riječi nalaze ispred inicijala susjednoga sloga, mogu i alternirati prema mjestu tvorbe – tako se, primjerice, dentoalveolarna nazalna koda /n/ nalazeći se ispred dentoalveolara u riječi *diàndēng* ne izmjenjuje, već se ostvaruje osnovnim ostvarajem [n], ali se u riječi *diànbō*, nalazeći se ispred labijala, ostvaruje

⁹⁰ Inicijalom i kodom istoga fonetskoga sloga može biti i /ɹ/, ali takvi slogovi nastaju specifičnom pojavom stapanja sloga-morfema s rotičkom kodom sa slogom-morfemom koji se nalazi ispred njega (v. paragraf 2.3.5.).

⁹¹ Dvoglas [oʊ] prisutan je u američkom engleskom, a u britanskom mu engleskom odgovara dvoglas [əʊ]

⁹² Kod rijetkih govornika i fonološki dvoglas [je].

⁹³ U srednjokineskom, a i u nekim suvremenim kineskim varijetetima, velarni nazal mogao se / može se nalaziti i na inicijalnom položaju u slogu.

⁹⁴ Za razliku od hrvatskoga, u ruskom se fonem /n/ ne ostvaruje na velarnom mjestu tvorbe ni u položaju ispred velarnih suglasnika, usp. hrv. *ba[ŋk]a* i rus. *ba[nk]a*. Zbog toga razloga, a i zato što se ruski zvučni suglasnici na kraju riječi obezvučuju, kinesko bi se /ŋ/, kad bi u ruskom bilo transkribirano kao *нз*, na kraju riječi izgovaralo kao [nk], što ne bi bilo sasvim blizu kineskom glasu [ŋ]. Iako je takva transkripcija i izgovor čest slučaj kod suvremenih engleskih posuđenica u ruskom (npr. *консалтинг*), u Paladijevu sustavu transkripcije kineskoga ponuđeno je drukčije rješenje, prema kojem se kineska koda /ŋ/ transkribira ruskim *н* i izgovara kao [n], dok se kineska koda /n/ transkribira ruskim *нь* i izgovara kao umekšano [nʲ] – tako npr. naziv kineske pokrajine Shandong u ruskom glasi *Шаньдун*.

labijalnim nazalom [m], a u riječi *diàngōng*, nalazeći se ispred velara, ostvaruje se velarnim nazalom [ŋ] (Ao 1992: 4). Slične alternacije postoje i u hrvatskom, samo što je u hrvatskom, suprotno od kineskoga, alternacija [n] s [ŋ] samo alofonska, dok je alternacija /n/ s /m/ (kao npr. u *stamben*) fonemska.

Koda /ɿ/ ne ostvaruje se kao suglasnik, već se stapa s prethodnim samoglasnikom, što rezultira rotičkim samoglasnikom [ə̯]. Zbog mnogih specifičnosti vezanih uz kodu /ɿ/, ostvaraji finala koji sadrže kodu /ɿ/ nisu uvršeni u pregled finala u sljedećem paragrafu, već se njima bavi zaseban paragraf 2.3.5.

2.3.4. Pregled finalâ

U kineskom standardnom jeziku ima oko 40-ak mogućih finala. U tablici su navedeni svi finali osim onih kojima je pridružna specifična rotička koda /ɿ/, koji su opisani u posebnom paragrafu. Ispod pojedinih finala u kurzivu je navedeno njihovo bilježenje u pinyinu.

Tablica 3: Finali kineskoga standardnog jezika

nukleus		a					ə					
koda		∅	j	w	n	ŋ	∅	j	w	n	ŋ	
medijal	∅	(ɿ~ɿ̥) -i	[a] a	[aɪ] ai	[aʊ] ao	[an] an	[aŋ] ang	[ɛ] e	[eɪ] ei	[oʊ] ou	[ən] en	[əŋ] eng
	j	[i] yi -i	[ja] ya -ia		[jaʊ] yao -iao	[jɛn] yan -ian	[jaŋ] yang -iang	[je] ye -ie		[joʊ] you -iou	[in] yin -in	[iŋ] ying -ing
	w	[u] wu -u	[wa] wa -ua	[wai] wai -uai		[wan] wan -uan	[waŋ] wang -uang	[wo] wo -uo/ -o	[wei] wei -ui		[wən] wen -un	[wəŋ] [ɔŋ] weng -ong
	ɥ	[y] yu -ü/ -u				[ɥɛn] yuan -üan/ -uan		[ɥe] yue -üe/ -ue			[yɛn] yun -ün/ un	[jɔŋ] yong -iong

Samoglasnički glas pridružen inicijalnim fonemima koji čine slog bez medijala i nukleusa ima jednaku ulogu nositelja sloga kao i finali, a opisan je u paragrafu o slogovima koji sadrže samo inicijalni fonem (paragraf 2.2.3.).

Kineski medijalni fonemi /j/, /w/ i /ɥ/ u odsutnosti nukleusa ostvaruju se kao samoglasnici [i], [u] i [y] koji su tada nositelji sloga. Označavanje medijala u pinyinu, i u njihovu aproksimantskom i u samoglasničkom ostvaraju objašnjeno je u paragrafu 2.3.1.

Kako je rečeno u prethodnom paragrafu, kineski nukleus ne može se nalaziti u okruženju istoga fonema na mjestu medijala i kode, pa se tako kombinacije poput [ja̯], [je̯], [wa̯] ili [wo̯] ne susreću.

Kineski nukleus /a/, izuzev kombinacija s rotičkom kodom /ɥ/, u različitim kombinacijama s medijalima i kodama može sastavljati 14 finala. Od toga se u 12 finala ostvaruje kao [a], a u dva kao samoglasnik [ɛ] (o kojemu v. dolje). U pinyinu se nukleus /a/ uvijek bilježi kao *a*.

Bez medijala i bez kode nukleus /a/ ostvaruje se kao samoglasnik [a] (pinyin: *a*). Bez medijala, kombinacijom nukleusa /a/ s četirima kodama ostvaruju su finali [a̯], [a̯], [an] i [aŋ]⁹⁵ (pinyin: *ai*, *ao*, *an* i *ang*).

Kombinacijom nukleusa /a/ s medijalom /j/, bez kode i s kodama ostvaruju se četiri finala [ja], [ja̯], [jɛn] i [jaŋ] (pinyin: *ya*, *yao*, *yan* i *yang* ili *-ia*, *-iao*, *-ian*, *-iang*). U kombinaciji s medijalom /j/ i kodom /n/, kakva je u finalu [jɛn], nukleus /a/ ostvaruje se jedinim dodatnim alofonom, srednjeotvorenim prednjim samoglasnikom [ɛ]. Samoglasnik [ɛ] blizak je hrvatskom /e/, samo što je nešto otvoreniji, a susreće se među ostalim u engleskom (gdje se npr. riječ *ten* izgovara kao [t^hɛn]), kao i mnogim slavenskim jezicima (uključujući i mnoge govore srpskoga) kao osnovni izgovor slavenskoga *e*, a u kajkavskom (uz još otvorenije [æ]) kao refleks praslavenskoga nazalnog *ɛ̃*. U pinyinu se kombinacija [jɛn] u skladu s njezinim fonološkim sastavom bilježi kao *yan/-ian*⁹⁶, čime se fonem /a/ bilježi jednako kao i u drugim finalima u kojima se nalazi.

Kombinacijom nukleusa /a/ s medijalom /w/, bez kode i s kodama ostvaruju se četiri finala, [wa], [wa̯], [wan] i [waŋ] (pinyin: *wa*, *wai*, *wan*, *wang* ili *-ua*, *-uai*, *-uan*, *-uang*). U svim kombinacijama nukleus /a/ izražen je svojim osnovnim ostvarajem [a].

Kombinacijom nukleusa /a/ s medijalom /ɥ/, ostvaruje se jedan final s kodom /n/, [ɥɛn] (pinyin: *yuan* ili *-üan/-uan*)⁹⁷. Slično kao u kombinaciji sa /j/ i /n/, u kombinaciji sa /ɥ/ i /n/ nukleus /a/

⁹⁵ Izgovor kineskoga [a] ispred koda /j/ i /n/, nešto je više prednji, a ispred koda /w/ i /ɥ/ nešto je više stražnji.

⁹⁶ U sustavu Wade-Giles bilježi se kao *yen*, *-ien*.

⁹⁷ WG: *yüan*, *-üan*.

ostvaruje se svojim alofonom [ɛ], u pinyinu iz istoga razloga kao i u finalu [jɛn] bilježenim kao *a*.

Kineski nukleus /ə/, izuzev kombinacija s rotičkom kodom /ɿ/, u različitim kombinacijama s medijalima i kodama može sastavljati 17 finala.

Za razliku od nukleusa /a/, za srednji nukleus /ə/ karakteristične su razne alofonske varijacije. Ovisno o okolini, nukleus /ə/ može se ostvariti kao samoglasnici [ə], [e], [o] ili [ɤ] (njihov opis v. dolje), a može se i ne ostvariti zasebnim samoglasnikom, nego se potpuno asimilirati sa susjednim medijalom, dajući samoglasnik jednak ili veoma blizak samoglasničkom ostvaraju medijala (tj. [i], [y] ili [ʊ]).

Bez medijala i bez kode nukleus /ə/ ostvaruje se kao samoglasnik [ɤ] (pinyin: *e*). Srednji nezaokruženi samoglasnik stražnjega reda [ɤ] blizak je glasu [ə], samo što se izgovara ne u srednjem, nego u stražnjem dijelu usne šupljine. Blizak je i glasu [o] od kojega se razlikuje samo po tome što je nezaokružen. Takvoga glasa nema u hrvatskom, ali ima, primjerice, u bugarskom (grafičko *ъ*, npr. u riječi *нъм*)⁹⁸ i estonskom (grafičko *õ*). U pinyinu se final [ɤ] bilježi kao *e*,⁹⁹ što je najčešći način pinjinskoga bilježenja nukleusa /ə/. Takvo obilježavanje nije dvomisleno budući da samoglasnik [ɤ] u položaju u kojem se ostvaruje ne kontrastira s ostalim samoglasnicima kojima se ostvaruje nukleus /ə/, a koji se također bilježe slovom *e* (tj. samoglasnicima [e] i [ə]).

Bez medijala, kombinacijom nukleusa /ə/ s četirima kodama ostvaruju se finali [eɪ], [ou̯], [ən] i [əŋ] (pinyin: *ei*, *ou*, *en*, *eng*). Kombinacijom nukleusa /ə/ s kodom /j/ nastaje dvoglas [eɪ], u kojemu se /ə/ približava zatvorenom prednjem polusamoglasniku [i̯] prelazeći u srednji samoglasnik prednjega reda [e]. Kombinacijom nukleusa /ə/ s kodom /w/ nastaje dvoglas [ou̯], u kojemu se /ə/ približava zatvorenom stražnjem polusamoglasniku [u̯], prelazeći u srednji samoglasnik stražnjega reda [o]. Samoglasnici /e/ i /o/ prisutni su i u hrvatskom jeziku.¹⁰⁰ Kineski [e] i [o] u pinyinu se bilježe odgovarajućim grafemima *e* i *o*. U finalima [ən] i [əŋ]

⁹⁸ Zbog blizine glasa [ɤ] s glasom [ə], bugarsko se /ɤ/ ponekad također navodi kao glas *šva* (npr. u Brozović 2007: 40)

⁹⁹ U sustavu WG poslije inicijala *k*, *k'* i *h* bilježi se sa *o*.

¹⁰⁰ Hrvatski su [e] i [o] po otvorenosti/zatvorenosti srednji glasovi. U strogo fonetskom obliku IPA-ine notacije znakovi [e] i [o] koriste se ne za srednje, nego za srednjozatvorene *e* i *o* – prema takvoj bi se notaciji hrvatski srednji *e* i *o* bilježili kao [ɛ] i [ɔ]. Kineski su [e] i [o] (v. vokalski trapezoid u paragrafu 2.4.2.) malo zatvoreniji od hrvatskih, ali i dalje ih se može smatrati srednjim glasovima.

nukleus /ə/ izražen je svojim osnovnim ostvarajem [ə], u pinyinu također nedvosmisleno označenim kao *e*.¹⁰¹

U kombinaciji nukleusa /ə/ s medijalom /j/, bez kode i s kodama, ostvaruju se četiri finala [je], [jou], [in] i [iŋ] (pinyin: *ye, you, yin, ying* ili *-ie, -iu, -in, -ing*).¹⁰² Uz medijal /j/ nukleus /ə/ ostvaruje se svojim prednjim alofonom [e], dok u kombinaciji s medijalom /j/ i kodom /w/ koda ima izraženiji utjecaj pa se /ə/ ostvaruje svojim stražnjim alofonom [o]. Final [jou] u slogu bez inicijala u pinyinu se bilježi kao *you*, a ako je prisutan inicijal, bilježi se kao *-iu*. Bilježenje s *-iu* nije dvosmisleno zato što kombinacija [ju] ili [iɥ] u standardnom kineskom nije prisutna, pa je jasno da se ne radi o takvoj kombinaciji. S druge strane, u slogu bez inicijala bilježenje s *you*¹⁰³ potrebno je zato što se pinjinskim *yu* u slogovima bez inicijalnoga fonema bilježi medijal /ɥ/ i njegov samoglasnički ostvaraj [y]. Uz medijal /j/ i kode /n/ i /ŋ/, nukleus /ə/ potpuno se asimilira s medijalom, pa se tako ostvaruju finali [in] i [iŋ], kod kojih je samoglasnik [i] u pinyinu označen kao *i* u drugim slučajevima, tj. *-i* poslije inicijala, a *yi* u slogu bez inicijala.

Kombinacijom nukleusa /ə/ s medijalom /w/, bez kode i s kodama, ostvaruje se pet finala [wo], [weɪ], [wən], [wəŋ] i [oŋ] (pinyin: *wo* ili *-uo/-o, wei* ili *-ui, wen* ili *-un, weng* ili *-ong*). Uz medijal /w/ nukleus /ə/ ostvaruje se svojim stražnjim alofonom [o], dok u kombinaciji s medijalom /w/ i kodom /i/ koda ima izraženiji utjecaj pa se /ə/ ostvaruje svojim prednjim alofonom [e]. Ispred labijala final [wo] u pinyinu ne bilježi se uobičajenim *wo/-uo*, nego samo sa *o* (npr. *bo, po, mo, fo*). Final [weɪ] u slogu bez inicijala u pinyinu se bilježi kao *wei*, dok se u slogu s inicijalom bilježi kao *-ui*.¹⁰⁴ Takvo bilježenje nije dvosmisleno jer kombinacija [wi] ili [ui] u standardnom kineskom nije prisutna, pa je jasno da se ne radi o takvoj kombinaciji. Na sličan način, final [wən] u pinyinu se u slogu bez inicijala bilježi kao *wen*, a u slogu s inicijalom kao *-un*, što također nije dvosmisleno budući da u standardnom kineskom final [un] nije prisutan. Finali [wəŋ] i [oŋ] jedina su dva finala koja su u komplementarnoj distribuciji, te ih se fonološki može smatrati ostvarajima jednake kombinacije fonema /wəŋ/. U slogu bez inicijala sva se tri fonema zasebno ostvaruju kao [wəŋ], dok se u slogu s inicijalom nukleus /ə/ asimilira s medijalom, čime nastaje ostvaraj [oŋ]. Samoglasnik [ɔ] blizak je stražnjem zatvorenom zaokruženom samoglasniku [u], samo što je ponešto centraliziran. Prisutan je u

¹⁰¹ U sustavu WG kineski glas [ə] bilježi se kao *ê*, pa su tako finali [ən] i [əŋ] u WG *ên* i *êng*.

¹⁰² U WG final [je] bilježi se kao *yeh/-ieh*, vjerojatno da bi se izbjegao tipičan engleski izgovor toga dvoslova u jednosložnim riječima (npr. *pie*) dvoglasom [ai].

¹⁰³ U WG i na početku se sloga koristi bilježenje sa *yu*, budući da se glasovi označeni pinjinskim *yu* u WG bilježe sa *yü*.

¹⁰⁴ U WG poslije inicijala *k, k', h, ch'* i *sh* bilježi se sa *-uei*.

engleskom, primjerice u riječi *put*, izgovorenoj kao [p^hʊt]. Samoglasnik [ʊ] u finalima u kojima se nalazi u pinyinu se bilježi sa *o*,¹⁰⁵ pa se tako final [ʊŋ] u pinyinu bilježi kao *-ong*.¹⁰⁶

Za razliku od kombinacije medijala /ɥ/ i nukleusa /a/ kojom se može ostvariti jedan final, kombinacijom medijala /ɥ/ i nukleusa /ə/ mogu se ostvariti tri finala, [ɥe], [ɥn] i [jʊŋ] (pinyin: *yue*,¹⁰⁷ *yun*, *yong* ili *-üe/-ue*, *-ün/-un*, *-iong*). U kombinaciji s medijalom /ɥ/, jednako kao i s medijalom /j/, nukleus /ə/ ostvaruje se svojim prednjim alofonom [e]. U kombinaciji s medijalom /ɥ/ i kodom /n/, nukleus /ə/ asimilira se s medijalom, pa se final ostvaruje kao [ɥn]. U kombinaciji medijala, nukleusa i kode /ɥəŋ/, medijal se u kombinaciji s nukleusom dijeli na svoju palatalnu i labijalnu komponentu, pri čemu je palatalna izražena kao aproksimant /j/, a labijalna se stapa s nukleusom u samoglasnik /ʊ/, pa se tako u tom finalu medijal i nukleus /ɥə/ ostvaruju kao [jʊ], čime je ukupni ostvaraj finala slijed [jʊŋ]. Slično kao što se final [ʊŋ] u pinyinu bilježi kao *-ong*, tako se i final [jʊŋ] u pinyinu bilježi kao *yong* ili *-iong*.¹⁰⁸

U kineskom se marginalno susreću i samoglasnici koji odudaraju od uobičajene strukture finala. To su prije svega neki uzvici, poput [ɛ] (pinyin: *ê*) ili [lɔ]¹⁰⁹ (pinyin: *lo*).

2.3.5. Rotički samoglasnik

U kineskom standardnom jeziku postoji poseban samoglasnik, nastao stapanjem kode /ɿ/ s nukleusom /ə/ – rotički samoglasnik [ʅ]. Rotički samoglasnik [ʅ] glas je koji se izgovara otprilike centralno poput [ə], ali uz prizvuk blizak slogotvornom [ɿ]. Takav glas karakterističan je primjerice za američki engleski, u riječima poput *first* [fɜːst], gdje se alveolarni aproksimant /ɿ/ stopio sa samoglasnikom ispred njega, rezultirajući rotičkim samoglasnikom [ʅ] kroz čiju je čitavu duljinu prisutna rotičnost, odnosno prizvuk slogotvornoga [ɿ]. Hrvatski nema takvoga samoglasnika s rotičkim prizvukom, ali zato ima vlastiti slogotvorni rotik, vibrant /r/.

U kineskom se izolirani glas [ʅ] susreće svega u nekoliko morfema, ali jedan od njih čest je sufiks u kineskim riječima, koji se sa slogovima ispred njega povezuje prema posebnim

¹⁰⁵ Vjerojatno zato da se samoglasnik ostvaren u finalima s nukleusom /ə/ ne bi bilježio s ovećim brojem grafema, nego prije svega sa *e* ili *o*. Uz to, glas [ʊ], s obzirom da je centralniji, otvoreniji je od glasa [u], što ga čini djelomično bliskim i glasu [o], s kojim se jednako bilježi u pinyinu. Korištenje grafema *o* nije dvosmisleno, jer samoglasnici [ʊ] i [o] u položajima u kojima se ostvaruju ne kontrastiraju jedan s drugim.

¹⁰⁶ U WG kinesko se [ʊ] bilježi sa *u*, pa se tako final [ʊŋ] bilježi kao *-ung*. Slično je bilježenje i u ruskom, gdje se kineski [ʊ] poslije inicijala bilježi ćiriličnim *y*, a slijed [jʊ] ćiriličnim *yo*.

¹⁰⁷ WG: *yüeh/ -üeh*

¹⁰⁸ WG: *yung/ -iung*

¹⁰⁹ Srednjeotvoreni zaokruženi samoglasnik stražnjega reda [ɔ] glas je blizak samoglasniku [o], samo nešto otvoreniji.

pravilima, te širi na njih svoju rotičnost (npr. /na-ə/ > [na']). Pojava glasovnog povezivanja sufiksa -ə sa slogovima ispred njega u kineskom se naziva *erhua*.

Rotički samoglasnik [ə] u pinyinu se označava kao *er*,¹¹⁰ pri čemu upotreba *e* odgovara bilježenju kineskoga glasa [ə], a pridruženi mu grafem *r* označava njegov rotički prizvuk. Takvo bilježenje odgovara izgovoru slijeda *er* rotičkim samoglasnikom i u američkom engleskom (npr. u riječi *verb*). U slučaju povezivanja rotičkoga samoglasnika sa slogom ispred njega, rotičnost rezultirajućega sloga također se označava grafemom *r*, koji se dodaje na slog povezan s rotičkim samoglasnikom (npr. *nār*, slično američkom engleskom *car*).

U slučaju povezivanja sufiksa -ə sa slogom koji ima kodu, kode /j/ i /n/ ispadaju, koda /ŋ/ nestaje, ali ostavlja nazalizaciju prethodnoga samoglasnika, dok koda /w/ ostaje, ali dobiva rotički prizvuk. Ako slog s kojim se -ə povezuje nema kodu, -ə se s različitim samoglasnicima povezuje tako da samoglasnici [a], [ə], [ɤ], [e], [o], [u] postaju rotacizirani (uz blagu kvalitativnu promjenu), samoglasnici [i] i [y] prelaze u aproksimante [j] i [ɥ] na koje se dodaje rotički [ə], a samoglasnički segment slogova samo sa inicijalima ispada, te se na inicijal dodaje [ə]. Kod slogova koji imaju kodu /n/ ili /j/, njezinim ispadanjem može se i kvalitativno promijeniti ostvaraj nukleusa (primjerice [ei] > [ə], [jɛn] > [ja]), koji zatim postaje rotaciziran.

2.3.6. Pitanje fonološke analize finalâ

Postoji više fonoloških analiza kineskoga glasovnog sustava, kako na području inicijala, tako i na području finala. I za inicijale i za finale u ovom je radu primarno korištena jedna analiza, a razne su druge spomenute i ukratko opisane u fusnotama. Kako je kod fonološke analize finala glavna alternativna analiza još i zastupljenija od one primarno korištene u ovom radu, njihovoj je usporedbi posvećen poseban paragraf ovoga poglavlja.

Prema primarnoj analizi korištenoj u ovom radu, na temelju koje je iznesen pregled finala kineskoga standardnog jezika u prethodnom paragrafu, u kineskom postoje samo dva fonološka nukleusa, /a/ i /ə/, koji sami ili s medijalima /j/, /w/ i /ɥ/ i/ili kodama /j/, /w/, /n/, /ŋ/ i /ɥ/ sastavljaju pojedine finale, a u odsutnosti dvaju nukleusa medijali /j/, /w/ i /ɥ/ postaju nositelji sloga i ostvaruju se kao samoglasnici [i], [u] i [y].¹¹¹

¹¹⁰ WG: *êrh*.

¹¹¹ Takvu analizu s dva samoglasnička fonema /a/ i /ə/ iznosi i Hashimoto (1970).

Moguća je i drukčija fonološka analiza, prema kojoj bi kineskim medijalnim fonemima mogli biti isključivo neslogotvorni /j/, /w/ i /ɥ/ ostvarajâ [j], [w] i [ɥ], dok bi samoglasnici /i/, /u/ i /y/ bili zasebnim samoglasničkim fonemima, spadajući u fonološku kategoriju nukleusa.¹¹² Takvoj bi analizi u prilog išlo to što se u kineskom osim finala [i], [u] i [y] susreću i finali [in], [iŋ], [yn], [oŋ] i [joŋ], koji bi se mogli analizirati kao sljedovi nukleusâ i kodâ /in/, /iŋ/, /yn/ i /un/, te slijed medijala, nukleusa i kode /juŋ/, što bi potvrđivalo status zatvorenih (tj. visokih) samoglasnika /i/, /u/ i /y/ kao fonoloških nukleusa, budući da bi se poslije njih mogle nalaziti kode /n/ i /ŋ/, a ispred samoglasnika /u/ u finalu [joŋ] i medijal /j/.

Ipak, na takav način analizirani nukleusi /i/, /u/ i /y/ dosta bi se razlikovali od nukleusa /a/ i /ə/. Nijednoga od triju zatvorenih nukleusa ne bi mogla slijediti koda /j/ ili /w/, pri čemu bi nukleus /y/ mogla slijediti samo koda /n/, a nukleus /u/ samo koda /ŋ/. Osim jediničnoga slučaja finala [joŋ] nijednoga od triju zatvorenih nukleusa ne bi mogao prethoditi medijal. Broj finala u kojima bi se pojedini zatvoreni nukleus mogao nalaziti bio bi veoma nizak – /i/ i /u/ mogli bi se nalaziti samo u po tri finala ([i], [in] i [iŋ], te [u], [oŋ] i [joŋ]), a /y/ samo u dva ([y] i [yn]), pri čemu bi final [oŋ] mogao biti samo u položaju poslije inicijala. Zbog oskudnosti finalâ sa zatvorenim nukleusima, fonološki sustav s petorima nukleusima /a/, /ə/, /i/, /u/ i /y/ bio bi dosta asimetričan, tim više što bi u mogućim kombinacijama nukleusa /ə/ s različitim medijalima i kodama, u usporedbi s nukleusom /a/ postojale neke nesustavne praznine, primjerice odsutnost finala /jən/ i /wən/ (a prisutnost finala /jan/ i /wan/) ili ograničenost finala /wəŋ/ na položaj na početku sloga, to jest nemogućnost nalaženja toga finala poslije inicijala, što je nešto što se ni kod kojega drugoga finala ne susreće.

Finali sa zatvorenim samoglasnicima [in], [iŋ], [yn], [oŋ] i [joŋ] odgovarali bi upravo tim prazninama u ostvaraju finala /ə/. Umjesto da ih se analizira kao malobrojne sljedove sa zatvorenim nukleusima, tih se pet finala može analizirati kao sljedove fonemâ /jən/, /jəŋ/, /ɥən/, /wəŋ/ i /ɥəŋ/, u kojima bi samoglasnici [i], [y], [ɥ] i slijed [ju] bili rezultat asimilacije medijala i centralnoga nukleusa /ə/ u odgovarajućim finalima, čime bi se otklonila onakva nesustavnost u rasporedu kineskih finala, kakva bi bila pri analizi zatvorenih samoglasnika kao zasebnih fonoloških nukleusa. Umjesto kao nukleuse, samoglasnike [i], [u] i [y] u finalima bez koda može se analizirati kao samoglasničke ostvaraje aproksimantskih medijala /j/, /w/ i /ɥ/, koji u odsutnosti fonološkoga nukleusa postaju slogotvorni, to jest prelaze u fonetske samoglasnike.

¹¹² Tako Duanmu (2000: 11-50) u svojem opisu fonemskoga sastava kineskoga standardnog jezika analizira postojanje pet samoglasničkih fonema /a/, /ə/, /i/, /u/ i /y/. Jednakih pet samoglasničkih fonema analiziraju i Norman (1988: 141-145) i Lin (2007: 82).

Upravo zbog ovakve mnogo veće sustavnosti i simetričnosti fonološka analiza kineskih finala prema kojoj postoje tri medijalna fonema /j/, /w/ i /ɥ/, koji se primarno ostvaruju kao aproksimanti, a u odsutnosti nukleusa prelaze u samoglasnike, te dva fonološka nukleusa /a/ i /ə/, od kojih se svaki zasebno ili u kombinaciji s raznim medijalima i/ili kodama ostvaruje u otprilike podjednakom (14 i 17) broju finala, korištena je kao primarna analiza kineskih finala u ovome radu.

Fonološki vokalizmi bliski ovako analiziranomu kineskom vokalizmu nisu česti, ali ipak se susreću – poznato je da sjevernokavkaski abhaski jezik ima samo dva samoglasnička fonema (koji se, dakako, ostvaruju većim brojem glasova), a i za fonološki vokalizam indoeuropskoga prajezika vjeruje se da je sadržao samo tri kvalitativno distinktivna samoglasnika *e, *o i nešto rjeđi *a (pri čemu su uz kratke *e i *o fonemima mogli biti i njihovi dugi parnjaci *ē i *ō), ali se za rani praindоеuropski ili predindоеuropski vjeruje da je imao i samo dva samoglasnička fonema *e i *o (o pitanjima rekonstrukcije PIE vokalizma v. Kapović 2008: 228-232). Pri tom je i indoeuropski na fonetskoj razini imao veći broj samoglasničkih glasova, jednako kao i abhaski i kineski. Tipološka sličnost između kineskoga (prema primarnoj analizi ovoga rada) i praindоеuropskoga osim toga je i u postojanju nesamoglasničkih fonema (u PIE šestorih, u kineskom trojih), koji se pri odsutnosti susjednoga samoglasnika ostvaruju odgovarajućim slogotvornim glasovima (v. paragraf 2.3.1.).

2.4. Suglasnici i samoglasnici kineskoga standardnog jezika

Nakon opisa kineskih inicijala i finala kineski se fonološki sustav može usporediti s hrvatskim i na razini suglasnika i samoglasnika, što je prikladno za gledište hrvatskoga fonološkog sustava, u kojemu je osnovna fonemska podjela na kategoriju suglasnika i kategoriju samoglasnika.

2.4.1. Suglasnici

Kako su skoro svi kineski suglasnici inicijali, onda je usporedbom kineskih inicijala i hrvatskih suglasnika pri početku paragrafa 2.2. ovoga poglavlja najvećim dijelom dana ujedno i usporedba kineskih i hrvatskih suglasnika.

Kako osim inicijala u kineske suglasnike spada još i velarna nazalna koda /ŋ/, a mogli bi se ubrojiti i aproksimanti /j/, /w/ i /ɥ/ u svojem neslogotvornom ostvaraju, broj bi kineskih

suglasnika bio 25, što je identično broju hrvatskih suglasničkih fonema. Kako je već rečeno, međutim, na fonološkoj razini koda /ŋ/, a isto tako i medijali /j/, /w/ i /ɥ/, spadaju u različite kategorije od ostalih kineskih suglasnika, svi od kojih osim /n/ i /ɲ/ mogu biti samo inicijalima.

Tako između kineskoga i hrvatskoga konsonantizma premda na fonetskoj razini nema izrazito velikih razlika, na fonološkoj, a nadasve na fonotaktičkoj razini, znatne razlike ipak jesu prisutne.

2.4.2. Samoglasnici

U prethodnim su paragrafima kineski samoglasnici s hrvatskima bili uspoređeni samo pojedinačno, a ne u cjelini – u ovom se paragrafu, stoga, iznosi usporedba cjelokupnoga kineskoga i hrvatskoga vokalizma na fonetskoj i na fonološkoj razini.

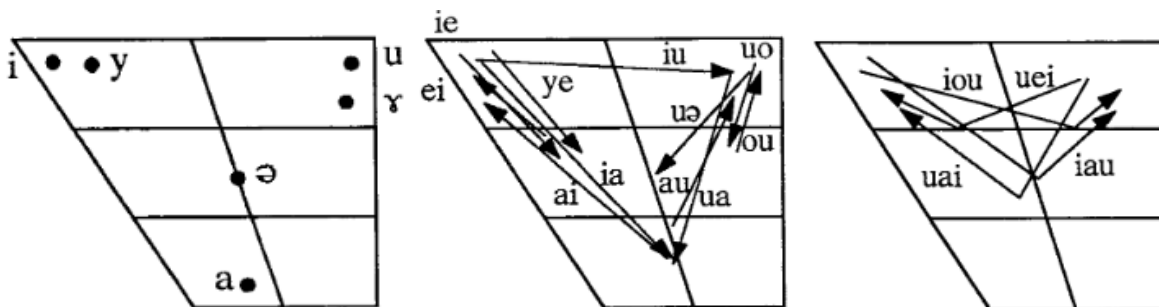
Kako se vidi iz prethodnih paragrafa, u kineskom je na fonetskoj razini prisutan velik broj samoglasničkih glasova – samoglasnički ostvaraji medijala /j/, /w/ i /ɥ/ samoglasnici [i], [u] i [y], od kojih se [i] i [u] ostvaruju i pri asimilaciji medijala /j/ i /w/ s nukleusom /ə/, zatim ostvaraji nukleusa /a/ samoglasnici [a] i [ɛ], ostvaraji nukleusa /ə/ samoglasnici [ə], [e], [o] i [ɤ], te dodatni ostvaraj nastao asimilacijom nukleusa /ə/ s medijalima /w/ i /ɥ/ samoglasnik [ɔ], kao i rotički samoglasnik [ə̃]. Ukupno je riječ o preko deset samoglasnika ([a], [ɛ], [e], [i], [y], [o], [ɤ], [u], [ɔ], [ə] i [ə̃]), uz slogotvorne segmente u slogovima sa samo inicijalnim fonemima, koji predstavljaju još dva dodatna slogotvorna glasa, te rotacizirane samoglasnike, koji predstavljaju još oveći broj dodatnih samoglasnika. Ovakav je broj kineskih samoglasnika barem dvostruko veći od broja hrvatskih samoglasnika. U hrvatskom je, ako se ne računa dužina, prisutno pet osnovnih samoglasničkih glasova [a], [e], [i], [o] i [u], uz slogotvorni vibrant [r], od kojih je izuzev [r] svih pet prisutno i u kineskom. Kineski glasovi [ɛ], [y], [ɤ] i [ɔ], kao ni kineski nefonemski slogotvorni segmenti, te [ə̃] i ostali rotacizirani samoglasnici u hrvatskom standardnom jeziku nisu prisutni, a glas [ə] prisutan je samo marginalno.

Samoglasnici [a], [e] i [o] u kineskom se nalaze i unutar četiri silazna dvoglasa [a_ɪ], [a_u], [e_i] i [o_u]. Fonetski dvoglasni sa završnim [ɪ] (fonološkim /j/) prisutni su i u hrvatskom, i to sa svih pet slogotvornih hrvatskih samoglasnika, ali su rjeđi od odgovarajućih kineskih dvoglasa [a_ɪ] i [e_i]. Neki dvoglasni sa završnim [u], uključujući dvoglas [a_u], također su prisutni u hrvatskom, ali samo sporadično u ponekim posuđenicama, čime su još i dosta rjeđi od odgovarajućih kineskih dvoglasa, nego što su to hrvatski dvoglasni sa završnim [ɪ]. U prethodnim su

poglavljima u kineskim finalima analizirana četiri spomenuta silazna dvoglasa, međutim, Lee i Zee (2003: 109-111) u svojoj studiji,¹¹³ premda kineske neslogotvorne [j] i [w] navode kao aproksimante, unutar konkretnih finala analiziraju ih kao polusamoglasnike koji s ostalim segmentima finalâ sastavljaju i uzlazne dvoglase [ja], [je], [ju] [ɤa], [ɤo], [ɤə] i [ye], te troglase [jau], [jou], [ɤai] i [ɤei]. U hrvatskom standardnom jeziku uzlazni dvoglas (ne računajući sporni [je]), kao ni troglasi nisu prisutni.

Kineski (prema Lee i Zee 2003: 110) i hrvatski samoglasnički glasovi mogu se usporediti na vokalskim trapezoidima. Kako Lee i Zee u kineskom analiziraju još i postojanje i uzlaznih dvoglasa te troglasa, u njihovu je istraživanju kineski samoglasnički inventar radi preglednosti prikazan na tri trapezoida – jedan za obične samoglasnike, drugi za silazne i uzlazne dvoglase, te treći za troglase, pri čemu neslogotvornost polusamoglasnikâ nije zasebno zabilježena (odnosno *ei* je zabilježeno kao *ei* i sl.). U trapezoidima samoglasnik [ɔ] nije naveden, jer su ga Lee i Zee u svojem ispitivanju analizirali kao [u]. Samoglasnici hrvatskoga jezika prikazani su na jednom vokalskom trapezoidu – uz pet osnovnih samoglasnika naveden je i marginalni [ə], kao i sporni dvoglas [je].¹¹⁴

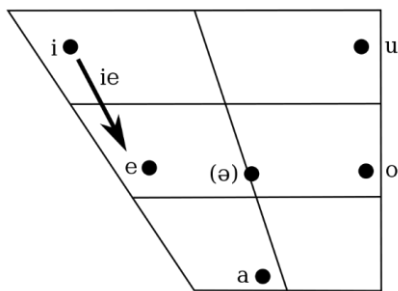
Slika 1: vokalski trapezoidi kineskih samoglasnika prema Lee i Zee (2003: 110)

¹¹³ U ispitivanju govora 25-godišnje Kineskinje iz Pekinga.

¹¹⁴ Dvoglas [je] tu se analiziralo kao refleks dugoga jata. U stvari, kako je ranije rečeno, dugi jat u hrvatskom standardnom jeziku kod najvećega broja govornika predstavlja ne dvoglas, nego slijed /jě/ (Kapović 2019: 92-100).

Slika 2: vokalski trapezoid hrvatskih samoglasnika prema IPA-i (1999: 67)

I bez uračunavanja uzlaznih dvoglasa i troglasu u samoglasnički inventar kineskoga standardnog jezika, vidi se da je kineski samoglasnički inventar barem dvostruko veći od hrvatskoga. Međutim, tu je riječ samo o samoglasničkim glasovima. Kad se promotri distribucija kineskih samoglasničkih glasova, dolazi se do fonološke analize prema kojoj je broj kineskih samoglasničkih fonema znatno manji od broja samoglasničkih glasova. I kad bi se kineski [i], [u] i [y] analizirali kao zasebni fonemi /i/, /u/ i /y/, kineskih bi samoglasničkih fonema bilo više nego dvostruko manje od kineskih samoglasničkih glasova. Međutim, kako je objašnjeno u prethodnom paragrafu, još je i adekvatnija analiza kineskoga prema kojoj su zatvoreni samoglasnici slogotvorni ostvaraji medijala, koji su u svom osnovnom obliku aproksimanti. Prema takvoj analizi kineski standardni jezik, unatoč tome što ima preko deset samoglasničkih glasova, ima samo dva samoglasnička fonema, nukleuse /a/ i /ə/. Za razliku od kineskoga, u hrvatskom standardnom jeziku svaki samoglasnički fonem (ne računajući dužinu i suprasegmentalnu razinu) ima samo jedan osnovni ostvaraj – tako hrvatski samoglasnici [a], [e], [i], [o] i [u] predstavljaju pet hrvatskih fonema /a/, /e/, /i/, /o/ i /u/, pa i glas [ə] predstavlja ne alofon nekoga od osnovnih pet fonema, nego zaseban marginalni fonem /ə/, a fonološkim samoglasnikom može se smatrati i slogotvorno /ɾ/. Kako kod hrvatskih samoglasnika, za razliku od kineskih, postoji i fonološka oprema prema dužini (npr. *lùk* i *lûk*), među hrvatske bi se samoglasničke foneme mogli ubrojati i dugi /ā/, /ē/, /ī/, /ō/ i /ū/, a i slogotvorni /ḡ/. Broj je hrvatskih samoglasničkih fonema, prema tome, veći od broja kineskih samoglasničkih fonema.

Tako se može reći da po odnosu fonetskih i fonoloških samoglasnika između hrvatskoga i kineskoga postoje znatne razlike. U kineskom postoji preko deset uobičajenih samoglasničkih glasova, a također i četiri dvoglasa. U hrvatskom postoji pet osnovnih samoglasničkih glasova uz slogotvorno [ɾ] i marginalni [ə], silazni dvoglasni s [i] postoje, ali nisu izrazito česti, a dvoglasni s [u] nalaze se tek u fakultativno u nekim posuđenicama. U kineskom, s druge strane, mnogi

samoglasnički glasovi u komplementarnoj su distribuciji, zbog čega se u kineskom fonološkom sustavu može analizirati i postojanje svega dva samoglasnička fonološka nukleusa. U hrvatskom svakom od pet samoglasničkih glasova odgovara po jedan samoglasnički fonem, fonemom se može smatrati i slogotvorno /ɾ/, dodatni je fonem i marginalni /ə/, a i dugi se samoglasnici mogu smatrati i zasebnim fonemima. Kako se vidi, između vokalizma kineskoga standardnoga jezika i vokalizma hrvatskoga standardnoga jezika odnos je takav da je kineski vokalizam fonetski opsežniji, ali istodobno fonološki oskudniji od hrvatskoga.

2.5. Tonovi kineskoga standardnog jezika

U kineskom je jeziku ton razlikovno obilježje svakoga sloga. U kineskom standardnom jeziku postoje četiri puna tona i jedan nulti ton.

Prvi ton izgovara se kontinuirano visoko. U pinyinu je označen ravnom vodoravnom crticom (*makron*), npr. *ā*. Drugi je ton uzlazni. Označava se crticom usmjerenom prema gore (*akut*), npr. *á*. Treći je ton u izolaciji ili na kraju fonetske riječi silazno-uzlazni, a ispred drugih slogova njegov ostvaraj varira. U izgovoru trećega tona pri promjeni tonskoga kretanja iz silaznoga u uzlazno javlja se škripna fonacija (tzv. *creaky voice*). Treći se ton u pinyinu označava crticom zašiljenom prema dolje (*karon/haček*), npr. *ǎ*. Četvrti je ton silazni. Označava se crticom usmjerenom prema dolje (*grave*), npr. *à*. Peti ili nulti ton nema obilježja zasebnoga tona. U pinyinu se posebno ne označava. Pri označavanju visine tona od 1 do 5 (prema Chao 1930), gdje se svaki ton označava dvama ili trima brojevima koji označavaju početnu, središnju i završnu visinu tona, prvi se ton može bilježiti kao 11, drugi ton kao 35, treći ton kao 21(4), a četvrti ton kao 51.

Slogovi s nultim tonom reducirani su – izgovaraju se kraće i slabije od slogova s punim tonom, a među svojstvene im redukcije spada i spomenuto ozvučenje neaspiriranih okluziva i afrikata koji se nalaze u takvim slogovima. U nekim slučajevima slogovi s nultim tonom mogu se reducirati do te mjere da prestaju biti slogovima.¹¹⁵ Neki morfemi inherentno imaju nulti ton (kao npr. mnoge gramatičke čestice), dok neki morfemi mogu imati i puni ton i nulti ton.¹¹⁶ U kineskom postoji i nekoliko pravila tonskoga sandhija, koja se prije svega odnose na treći ton.¹¹⁷

¹¹⁵ Takva je redukcija česta u slogovima sa samoglasničkim [i] ili [u] (Duanmu 2000: 258), što je dosta slično redukcijama poput *lisica* >> *lisca* ili *uputa* >> *upta* u nekim hrvatskim dijalektima (v. Kapović 2019: 191).

¹¹⁶ Npr. isti morfem s četvrtim i nultim tonom u riječi *xièxiè*.

¹¹⁷ Npr. u slijedu dvaju morfema s trećim tonom treći ton prvoga morfema prelazi u drugi ton (pa se tako pozdrav *nǐ hǎo* izgovara kao *nǐ hǎo*)

Treći ton i onda kad ne prelazi u drukčiji fonološki ton, u položaju ispred drugih slogova unutar fonetske riječi ne ostvaruje se u potpunosti (214), nego samo u svojem silaznom dijelu (21).

U hrvatskom standardnom jeziku također postoji suprasegmentalna fonološka opreka. To je opreka u uzlaznosti/silaznosti kod naglašanih slogova. Kad se ta opreka kombinira s oprekom u dužini, onda se dobiju četiri standardna hrvatska tonska naglasaka – kratkosilazni, kratkouzlazni, dugosilazni te dugouzlazni. Kako se hrvatska tonska opreka susreće samo u naglašenim slogovima, za hrvatski se kaže da ima ograničeni tonski naglasak (tzv. *pitch accent*).

Kako se vidi, i u hrvatskom i u kineskom standardnom jeziku ton je distinktivno obilježje, što je različito od većine europskih (ali ne i svjetskih) jezika, čiji je naglasak ne tonski, nego dinamički.¹¹⁸ Ipak, među jezicima koji imaju fonološku tonsku opreku, hrvatski i kineski spadaju u različite razrede – hrvatski spada u jezike s ograničenim tonskim naglaskom, u kojima je tonska distinkcija prisutna samo u naglašenom slogu unutar fonetske riječi,¹¹⁹ dok kineski spada u jezike s kompleksnim tonskim naglaskom,¹²⁰ u kojima su najmanje tri tonske distinkcije prisutne u svim ili gotovo svim slogovima unutar jedne fonetske riječi. Kineski su tonovi fonetski složeniji od hrvatskih – u kineskom su prisutni silazni i uzlazni ton, kao i u hrvatskom, ali isto tako i ravan ton, te složeni silazno-uzlazni ton. U kineskom je prisutna i fonacija (iako ne nužno fonološki distinktivna) u trećem tonu koji se izgovara uz škripanje (*creaky voice*). To da je kineski tonski sustav fonetski složeniji od hrvatskoga očito je, s obzirom da je u kineskom prisutno dvostruko više tonova, za čije razlikovanje nužno moraju biti prisutne i osjetne fonetske distinkcije. U hrvatskom, kao i u većini drugih netonskih i ograničeno-tonskih jezika, unutar fonetske je riječi naglasak u pravilu na jednome slogu, te je položaj naglasaka u hrvatskom, kao i u mnogim drugim jezicima, distinktivan (npr. *gòvorī* i *govòri*).¹²¹ Za kineski se može reći da je svaki slog s jednim od četiri puna tona u određenoj mjeri naglašen, te premda se postojanje položajnoga naglasaka u kineskom može analizirati (v. Duanmu 2000: 134), takav položajni naglasak nema nikakvu fonološki distinktivnu ulogu.

Kako je u hrvatskom distinkcija u uzlaznosti/silaznosti prisutna samo u naglašenom slogu, a u kineskom su tonske distinkcije prisutne u svim slogovima, onda je razlikovna uloga kineskoga tona dosta veća nego razlikovna uloga hrvatskoga naglasaka. U hrvatskom, dok naglasne

¹¹⁸ Tonski naglasak ima velik broj govora zapadnih južnoslavenskih jezika, premda su prisutni i govori (poput zagrebačkoga) u kojima je naglasak dinamički. Među neveliki broj drugih europskih jezika s ograničenim tonskim naglaskom spadaju, između ostaloga, litavski, latvijski, švedski i norveški

¹¹⁹ I/II je binarna i jednostavna (Kapović 2019: 195), kao npr. u japanskom.

¹²⁰ Takvima su i većina drugih jezika iz kineskomu susjednoga jugoistočnoazijskoga jezičnog saveza.

¹²¹ Usp. tal. *ancora* (još) i *ancora* (sidro) ili rus. *замок* (dvorac, zamak) i *замók* (brava).

distinkcije omogućavaju razlikovanje nemaloga broja riječi (npr. *râdio* i *rádio*, ili *kùpiti* i *kúpiti*), i bez naglasnih distinkcija¹²² u najvećem se broju slučajeva može bez posebnih poteškoća razumjeti o kojoj se riječi ili obliku radi. U kineskom, s druge strane, s obzirom na karakteristična fonotaktička ograničenja ton je dosta važan element za razumijevanje koji je slog (te time koji je morfem) izgovoren, i bez korištenja tonskih distinkcija (npr. u izgovoru neizvornih govornika ili u pojednostavljenoj romanizaciji) razumijevanje bi bilo otežano.¹²³ Ipak, ne može se reći da je razlikovna uloga petorih kineskih tonova jednaka razlikovnoj ulozi kineskih segmentalnih fonema – u kineskom i pri nerazlikovanju tonova na temelju konteksta razumijevanje često može biti ostvareno. Kineski se tonovi, primjerice, ne mogu prenositi u pjesmama, što ne onemogućuje razumijevanje njihova teksta, a uz to i neki sustavi grafičkoga bilježenja kineskih glasova, kao što su rana sovjetska romanizacija *latinxua sin wenz* i sovjetska ćirilizacija dunganskoga kineskog jezika,¹²⁴ tonove posebno ne bilježe. Na to da tonske distinkcije u kineskom nisu toliko izražene upućuje i to da su kod samih Kineza često prisutne asocijacije između segmentalnih homofona među kojima je razlika samo u tonu – primjer asocijacije morfema *sì* u značenju *četiri* s morfemom *sǐ* u značenju *smrt*¹²⁵ samo je najpoznatiji takav primjer od mnogih.

2.6. Popis svih slogova kineskoga standardnog jezika

Na kraju drugoga poglavlja valja dati popis svih slogova kineskoga standardnog jezika u pinyinu, u kojem se vidi koji su slogovi u standardnom kineskom jeziku uopće mogući. Može se primijetiti da i mimo onih spomenutih fonotaktičkih ograničenja u kombinacijama inicijala i medijala, mnoge kombinacije inicijala i finala (npr. *len*) u standardnom se kineskom jednostavno ne susreću. U tablici svih slogova kineskoga standardnog jezika u pinyinu slogovi su raspoređeni po uobičajenom redosljedu latinične abecede, tako da su u jednom polju svi slogovi koji počinju s određenim inicijalom (*b, c, ch, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, q, r, s, sh, t, x, z,*

¹²² Kao što je to slučaj u pismu, te kod mnogih govornika u čijim materinskim govorima naglasci hrvatskoga standardnog jezika nisu prisutni.

¹²³ Poznat je primjer pet različitih kineskih morfema segmentalnoga sastava /ma/ među kojima je razlika samo u tonu: *mā* (mama), *má* (konoplja), *mǎ* (konj), *mà* (grditi) i *ma* (upitna čestica). Ako se bi se pri pisanju ili izgovoru tonske razlike zanemarivale, svih bi svih pet morfema u svojem izrazu postalo identično.

¹²⁴ Dunganski je jezik standardizirani varijetet sjevernokineskoga kojim govore Dunganci, muslimanski narod kineskoga podrijetla koji danas pretežno živi u srednjoj Aziji na području bivšega SSSR-a. Kako je riječ o sjevernokineskom varijetetu, dunganski je jezik dosta blizak suvremenom kineskom standardnom jeziku. U sovjetsko je doba za dunganski jezik bila razrađena ćirilična grafija u kojoj se tonovi posebno ne bilježe, a koja se i danas koristi.

¹²⁵ Zbog čega neki Kinezi broj 4 smatraju nesretnim brojem.

zh) ili u odsutnosti inicijala medijalom (y, yu, w), a jedino su slogovi bez inicijala i medijala raspoređeni prema početnom grafemu kojim se bilježe (a, e, o). Pregledan popis svih hrvatskih slogova u ovom bi radu bilo nemoguće dati, jer, kako je pri početku poglavlja rečeno, broj hrvatskih slogova premašuje pet tisuća.

Tablica 4: Slogovi standardnoga kineskog jezika (pinyin)

a, ai, an, ang, ao
ba, bai, ban, bang, bao, bei, ben, beng, bi, bian, biao, bie, bin, bing, bo, bu
ca, cai, can, cang, cao, ce, cen, ceng, ci, cong, cou, cu, cuan, cui, cun, cuo
cha, chai, chan, chang, chao, che, chen, cheng, chi, chong, chou, chu, chua, chuai, chuan, chuang, chui, chun, chuo
da, dai, dan, dang, dao, de, dei, den, deng, di, dia, dian, diao, die, ding, diu, dong, dou, du, duan, dui, dun, duo
e, ei, en, eng, er
fa, fan, fang, fei, fen, feng, fo, fou, fu
ga, gai, gan, gang, gao, ge, gei, gen, geng, gong, gou, gu, gua, guai, guan, guang, gui, gun, guo
ha, hai, han, hang, hao, he, hei, hen, heng, hong, hou, hu, hua, huai, huan, huang, hui, hun, huo
ji, jia, jian, jiang, jiao, jie, jin, jing, jiong, jiu, ju, juan, jue, jun
ka, kai, kan, kang, kao, ke, kei, ken, keng, kong, kou, ku, kua, kuai, kuan, kuang, kui, kun, kuo
la, lai, lan, lang, lao, le, lei, leng, li, lia, lian, liang, liao, lie, lin, ling, liu, lo, long, lou, lu, lü, luan, lüe, lun, luo
ma, mai, man, mang, mao, me, mei, men, meng, mi, mian, miao, mie, min, ming, miu, mo, mou, mu
na, nai, nan, nang, nao, ne, nei, nen, neng, ni, nia, nian, niang, niao, nie, nin, ning, niu, nong, nou, nu, nü, nuan, nüe, nuang
o, ou
pa, pai, pan, pang, pao, pei, pen, peng, pi, pian, piao, pie, pin, ping, po, pou, pu
qi, qia, qian, qiang, qiao, qie, qin, qing, qiong, qiu, qu, quan, que, qun
ran, rang, rao, re, ren, reng, ri, rong, rou, ru, rua, ruan, rui, run, ruo

sa, sai, san, sang, sao, se, sen, seng, si, song, sou, su, suan, sui, sun, suo
sha, shai, shan, shang, shao, she, shei, shen, sheng, shi, shou, shu, shua, shuai, shuan, shuang, shui, shun, shuo
ta, tai, tan, tang, tao, te, teng, ti, tian, tiao, tie, ting, tong, tou, tu, tuan, tui, tun, tuo
wa, wai, wan, wang, wei, wen, weng, wo, wu
xi, xia, xian, xiang, xiao, xie, xin, xing, xiong, xiu, xu, xuan, xue, xun
ya, yan, yang, yao, ye, yi, yin, ying, yo, yong, you
yu, yuan, yue, yun
za, zai, zan, zang, zao, ze, zei, zen, zeng, zi, zong, zou, zu, zuan, zui, zun, zuo
zha, zhai, zhan, zhang, zhao, zhe, zhei, zhen, zheng, zhi, zhong, zhou, zhu, zhua, zhuai, zhuan, zhuang, zhui, zhun, zhuo

3. Kratka usporedba kineskoga pinyin i hrvatske latinice

Na usporedbu fonema i glasova kineskoga i hrvatskoga standardnog jezika nadovezuje se i usporedba načina kojima se kineski i hrvatski fonemi i glasovi u dvama jezicima bilježe. U ovom, posljednjem poglavlju rada uspoređuju se osnovna obilježja prevladavajuće romanizacije kineskoga jezika, pinyin, te latiničnoga pisma hrvatskoga standardnog jezika. I kineska pinjinska romanizacija i hrvatska latinica pisma su latinične grafije, pa stoga imaju, kao i mnoga druga latinična pisma, dosta zajedničkih osobina. Između dva pisma isto tako, zbog razlike u fonološkim sustavima dvaju jezika, kao i različitoga geografskoga i povijesnoga konteksta njihova nastanka, postoje i određene razlike.

Jedna od osnovnih razlika pinyin i hrvatske latinice u tome je što je hrvatska latinica jedino suvremeno hrvatsko pismo, dok je pinyin samo romanizacija kineskoga standardnoga jezika, čije je primarno pismo kinesko znakovno pismo. Ipak, pinjinska romanizacija nije samo posrednički sustav za komunikaciju s govornicima latiničnih jezika, već se široko koristi u samoj Kini kao osnovni način bilježenja glasova kineskoga standardnoga jezika, pa tako i bilježenja standardnoga izgovora pojedinih kineskih znakova, a također i za digitalni unos kineskih znakova. I komunikativna funkcija pinyin jest važna – pinyin se koristi u gotovo svim latiničnim jezicima za bilježenje najvećega broja kineskih riječi, pa tako ima svjetsku rasprostranjenost. Zbog svega toga, pinyin, iako nije primarno pismo kineskoga jezika, u znatnoj mjeri ima uloge kakve u mnogim drugim jezicima imaju njihova primarna pisma.¹²⁶

Kako su i kineski pinyin i hrvatska *gajica* razrađeni i uvedeni ne izrazito davno (*gajica* u 19. st., pinyin 1950-ih), oba sustava poprilično vjerno odražavaju suvremeni izgovor dvaju standardnih jezika, za razliku od nekih drugih pravopisa, poput engleskoga, koji zbog odražavanja izgovora od prije više stoljeća mogu biti u popriličnom neskladu sa suvremenim izgovorom.¹²⁷

Hrvatska latinica koristi 22 osnovna latinična grafema (*a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, z*), a također i pet grafema s dijakritičkim znakovima (*č, ć, đ, š, ž*), kao i tri dvoslova (*dž, lj i nj*), koji svi čine zasebna slova hrvatske abecede. Hrvatska latinica dijeli mnoga obilježja

¹²⁶ Za razliku npr. od romanizacije ruskoga, za koju ni u samoj Rusiji, a ni u svijetu nema jednoga prevladavajućeg sustava, već se umjesto toga u latiničnim jezicima primarno koriste vlastite transkripcije (npr. hrv. *Puškin*, eng. *Pushkin*, njem. *Puschkin*, fr. *Pouchkine* za rus. *Пушкин*), u nekim područjima (poput lingvistike ili bibliotekarstva) i transliteracije (npr. *Dostoevskij* za rus. *Достоевский*), a nerijetko i pravopisno nenormativne strane romanizacije (npr. u hrvatskom *Chekhov* umjesto *Čehov* za rus. *Чехов*).

¹²⁷ Ipak se i u hrvatskom jeziku mogu naći poneki primjeri gdje pismo ne odražava suvremeni, nego stariji izgovor, kao što su riječi *vjesnik* i *rječnik* (Kapović 2019: 98), koje označavaju stariji izgovor s kratkim jatom u prvome slogu.

s latinicama drugih baltoslavenskih jezika (osobito slovenskoga, dobrim dijelom i češkoga, slovačkoga i baltijskih jezika, poljskoga u nešto manjoj mjeri), a razna i s latinicama većine ostalih latiničnih jezika nezapadne Europe (kao što su upotreba grafema *j* i *c*).¹²⁸ Pinyin koristi nešto veći broj bazičnih latiničnih grafema od hrvatske latinice, njih 25 (*a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, w, x, y, z*) – ne koristi grafem *v*,¹²⁹ ali zato koristi četiri dodatna grafema kojih nema u hrvatskoj abecedi, *q, w, x, i y*. Ne računajući tonske oznake, u pinyinu su dijakritički znakovi dosta rijetki – osim marginalnoga *ê*, jedini je pinjinski grafem s dijakritičkim znakom *ü*. Dvoslova u pinyinu ima četiri – *zh, ch, sh* i *ng*. Iako manje nego u sustavu Wade-Giles, u pinyinu je ipak, kao i u mnogim latiničnim abecedama i romanizacijama neeuropskih jezika, bilježenje suglasnika dosta slično bilježenju suglasnika u engleskom, što se vidi iz korištenja grafema i dvoslova *j*,¹³⁰ *w, y, r, ch, sh* i *ng* koji iste ili slične glasove predstavljaju i u engleskom pravopisu. Pinyin, međutim, nije orijentiran samo na engleski, pa se u bilježenju mnogih suglasnika razlikuje od engleskoga pravopisa – upotreba pinjinskoga *z* više podsjeća na upotrebu istoga grafema u njemačkom i talijanskom, *c* na upotrebu istoga grafema u većini jezika nezapadne Europe, uključujući i hrvatski, *q* na upotrebu u albanskom, *x* na upotrebu u portugalskom, a u pinyinu se koristi i poseban dvoslov *zh*, inače dosta rijedak u europskim jezicima,¹³¹ čiji se odnos s dvoslovom *ch* temelji na odnosu pinjinskih *z* i *c*. Pinjinsko korištenje petorih latiničnih samoglasničkih grafema *a, e, i, o* i *u* otprilike je slično

¹²⁸ Ovdje se uz baltoslavenske misli na mađarski i albanski, a (prema upotrebi *j*, a djelomično i *c*) i na većinu germanskih jezika izuzev engleskoga, te na finski i estonski.

¹²⁹ Pri digitalnoj nedostupnosti grafema s dijakritičkim znakovima (npr. u ASCII sustavu), *v* se neformalno koristi umjesto grafema *ü*, npr. *Lvshunkou* za *Lüshùnkǒu*.

¹³⁰ Izvorni izgovor slova *j* u srednjovjekovnom latinskom bio je jednak kao i u hrvatskom, glasom [j]. U skladu s njegovom izvornom funkcijom slovo *j* koristi se za bilježenje glasa [j] u većini europskih jezika – u svim (latiničnim) slavenskim jezicima, u gotovo svim germanskim jezicima osim engleskoga, u baltijskim jezicima, u latiničnim uralskim jezicima, u albanskom i još nekim drugima. U romanskim jezicima, poput francuskoga, španjolskoga i portugalskoga, zbog povijesnih izmjena latinskoga glasa [j], slovo *j* predstavlja drukčiji glas, pa tako primjerice u francuskom i portugalskom predstavlja glas [ʒ], a u španjolskom glas [x]. U starofrancuskom je *j* predstavljalo glas [d͡ʒ] (kasnije izmijenjen u [ʒ]), koji je onda za bilježenje istoga glasa preuzeo i engleski. Neki europski jezici poput rumunjskoga i turskoga u svojim su latiničnim pismima po uzoru na francuski preuzeli *j* za oznaku glasa [ʒ]. Međutim, zbog velikoga utjecaja engleskoga u svijetu, većina neeuropskih jezika pri razradi vlastitih latiničnih pisama ili romanizacija vlastitih nelatiničnih pisama upotrijebila je slovo *j* za oznaku glasa istoga ili sličnoga engleskomu [d͡ʒ], što se vidi iz romanizacija poput *Al-Jazeera, Jaipur, Beijing, Fuji, Jeju, Jakarta* (u standardnom indonezijskom jeziku glas [d͡ʒ] isprva se bilježio sa *dj*, a slovo *j* označavalo je glas [j], po uzoru na nizozemski, ali je kasnije, u skladu s engleskim, za glas [j] iskorišteno latinično *y*, a za glas [d͡ʒ] latinično *j*). Glas [j], s druge strane, na temelju engleskoga pravopisa mnogi neeuropski jezici bilježe slovom *y*, što se vidi iz primjera poput *Riyadh, Haryana, Shenyang, Yokohama, Goyang, Surabaya* (usp. eng. *Jersey* i *York*).

¹³¹ U engleskom se dvoslov *zh* koristi romanizaciju postalveolarnoga [ʒ] iz nekih nelatiničnih jezika, napose ruskoga, pri čemu se predviđa njegov izgovor engleskim palatoalveolarnim [ʒ], ali se zbog rijetkosti dvoslova često čuje i izgovor putem [z], npr. kod ruskoga prezimena *Жуков*, romaniziranoga kao *Zhukov* i nerijetko izgovorenoga s početnim [z].

onomu u većini latiničnih jezika (iako ima i raznih specifičnosti, v. dolje),¹³² s tim da pinyin koristi i grafem *ü*, čija se upotreba temelji na upotrebi istoga grafema u njemačkom.

Odnos slovâ s fonemima i fonovima u hrvatskom je pravopisu dosta izravan – jednome fonemu u osnovi odgovara jedan grafem. Položajni alofoni [m], [ŋ], [v], [d͡z], [ɛ], [z], [ʎ], [w] i [j] zasebno se ne bilježe, već su unutar riječi predstavljeni grafemima kojima se bilježe fonemi čiji su ostvaraji. Zasebno se ne bilježe ni marginalni fonemi poput /ə/ ili glasovi poput [ɥ], kao ni alofoni čija upotreba nije u komplementarnoj distribuciji, nego ovisi o dijalekatskoj pozadini govornika, kao što su [v~v] i [x~h]. U rijetkim slučajevima hrvatsko slovo ili slijed slovâ mogu predstavljati više fonoloških vrijednosti. Tako grafem *r*, ako bi se hrvatsko slogotvorno [r] smatralo zasebnim fonemom, predstavlja i neslogotvorni fonem /r/ i slogotvorni /r̥/, a slijed *ije* može predstavljati ili dvosložni slijed /ije/, kao u *nijedan*, ili, dosta češće, jednosložni dugi jat, kao u *svijet*.¹³³ Ima i rijetkih obratnih slučajeva, gdje je jedan fonem predstavljen dvama grafemima – za mnoge je govornike takav slučaj s hrvatskima *č* i *ć*, te *dž* i *đ*, ali za dosta govornika koji ih izgovorno razlikuju i nije. Kod kineskih suglasnika (ne računajući aproksimante-glajdove) odnos pinjinskih grafema i dvoslova s kineskim suglasničkim fonemima također je dosta izravan – jednom kineskom suglasničkom fonemu odgovara jedan pinjinski grafem ili dvoslov.¹³⁴ Kod kineskih samoglasnika odnos je složeniji. Zbog popriličnoga broja kineskih samoglasničkih glasova, ali istodobno barem dvostruko manjega broja kineskih samoglasničkih fonema, pinjinsko bilježenje samoglasnika kompromis je između fonemskoga i fonetskoga, pri čemu je upotrijebljeno osnovnih pet latiničnih samoglasnika *a*, *e*, *i*, *o* i *u*, uz dodatni grafem *ü*. Tako se, primjerice, ostvaraju fonema /a/, samoglasnici [a] i [ɛ], prema fonemskom principu oba bilježe grafemom *a*, tri se ostvaraju fonema /ə/, [ə], [ɥ] i [e] prema fonemskom principu sva tri bilježe grafemom *e*, ali ostvaraj [o]

¹³² Ali ne i u engleskom, zbog specifičnoga odnosa engleskih grafema i samoglasnika, proizlazećega iz znatnih dijakronijskih izmjena engleskih samoglasnika koje nisu bile odražene i u pravopisu. Zbog složenosti pravopisnoga izražavanja engleskih samoglasnika, sustavi romanizacije ili latinizacije i neeuropskih jezika pri bilježenju samoglasnika uglavnom se ne orijentiraju na engleski, mada se u nekim nesustavnim romanizacijama (često nastalima u prošlosti na *ad hoc* osnovi) i samoglasnici bilježe prema engleskom (npr. *Al-Jazeera*, *Punjab*, *Lucknow*, *Calcutta*, *Soochow*, *Kowloon*, *Keelung*).

¹³³ To jest slijed [jē], kojim se grafičko *ije* ponekad izgovara i kada ne predstavlja odraz dugoga jata, npr. u posuđenicama poput *orijent* (v. Kapović 2019: 95).

¹³⁴ Ako bi se kineske alveolopalatale smatralo samo alofonima, onda bi njihovo pinjinsko bilježenje bilo fonetsko, a ne fonemsko. U raznim se sustavima romanizacije ili ćirilizacije oni bilježe (pri čemu njihova distinkcija ostaje jasna zbog medijala) jednako kao retrofleksni suglasnici (npr. u sustavu Wade-Giles), kao dentoalveolarni suglasnici (npr. u Paladijevu sustavu), ili kao velarni suglasnici (npr. u *latinxua sin wenz*), iako je razlog za to prije u tome što u engleskom ili ruskom nema posebnoga seta grafema za alveolopalatalne suglasnike, nego što se pri izradi tih sustava kineske alveolopalatale nužno smatralo alofonima jednoga od tih triju redova – kod transkripcija kineskoga na jezike koji imaju (alveolo)palatalne grafeme, oni se za prijenos kineskih alveolopalatala i koriste, npr. kin. *jiang* > hrv. *đjang*, srb. *ħang*, čeh. *řiang*).

bilježi se prema fonetskom principu grafemom *o*. U trima kineskim finalima [jou], [weɨ] i [wən] u položaju poslije inicijala samoglasnik se ni fonemski ni fonetski ne bilježi, već se ta tri finala bilježe kao *-iu*, *-ui* i *-un*. Takva bilježenja, međutim, ne dovode ni do kakvih dvosmislenosti (kao što je objašnjeno pri pregledu finala u paragrafu 2.3.4.), te njihovo korištenje proizlazi iz težnje za grafičkom ekonomičnosti, iz čega proizlazi i korištenje grafema *u* bez dijakritičkih znakova u položajima u kojima je jasno da se radi o glasovima [ʊ] ili [y]. Da bi se izbjegle dvosmislenosti u pinyinu ima i fonema i glasova koji se pišu različito ovisno o položaju u kojemu nalaze (v. dolje). U stvari, u pinjinskom bilježenju kineskih fonema i glasova (ako nije pojednostavljeno) ne dolazi ni do kakvih dvosmislenosti, čime je, unatoč visokom stupnju jednoznačnosti hrvatskoga pravopisa, pinyin, premda složeniji, zapravo još i nešto jednoznačniji od hrvatskoga pravopisa.

Dužina samoglasnika, kao ni tonski naglasak u hrvatskom se, osim u tekstovima jezikoslovne prirode, ne bilježe, dok se u pinyinu kineski tonovi često (iako ne uvijek) bilježe, ali se izvan Kine u kineskim riječima u drugim latiničnim jezicima tonske oznake u pravilu ne prenose.

U kineskom se pismu svi znakovi unutar jedne rečenice ili unutar pojedinoga naziva pišu kontinuirano,¹³⁵ npr. 中华人民共和国 (Narodna Republika Kina). U pinyinu se zajedno pišu oni morfemi koji čine jednu riječ, npr. *Zhōnghuá Rénmín Gònghéguó* (Narodna Republika Kina, dosl. Kina narod republika). Tako se i osobna imena, koja se najčešće sastoje od dva morfema, pišu kontinuirano, npr. *Liú Shǎoqí* (*Liú* je prezime, *Shǎoqí* je ime).¹³⁶ Takva razgraničenja među kineskim riječima pisanima pinyinom slična su i razgraničenjima među riječima u hrvatskom, uzimajući u obzir sve razlike u morfološkoj strukturi između dvaju jezika i svu neodređenost pojma *riječ*.

Da bi granice između pojedinih morfema koji čine jednu riječ bile jasne, u pinyinu su potrebna posebna pravila njihova zapisivanja. Medijali se različito zapisuju ako su na početku sloga i ako je ispred njih inicijal, zbog toga da bi se mogle razlikovati kombinacije slogova gdje je fonem /n/ koda prvoga sloga u slijedu (npr. *anyan*) i gdje je fonem /n/ inicijal drugoga sloga u slijedu (npr. *anian*), kao i da bi se mogle razlikovati kombinacije slogova gdje su fonemi /j/ i

¹³⁵ Pisanje *in continuo*, to jest bez razmaka, bilo je uobičajeno i za europske jezike u davnijoj prošlosti (može se među ostalim primijetiti i na Bašćanskoj ploči). U kineskom su ipak i pri kontinuiranom pisanju granice između pojedinih morfema jasne, s obzirom da je jedan morfem označen jednim znakom. Sličan princip po kojemu se svaki morfem zapisuje zasebno koristi i suvremeni vijetnamski, i to u latiničnom pravopisu (npr. *Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam*, Socijalistička Republika Vijetnam).

¹³⁶ Sustav Wade-Giles predviđao je korištenje crtice između morfema koji čine jednu riječ (npr. *Chung-Hua Jen-Min Kung-Ho-Kuo*, *Liu Shao-chi*).

/w/ kode prvoga sloga u slijedu (npr. *aian* ili *aoan*), i gdje su fonemi /j/ i /w/ početni medijali drugoga sloga u slijedu (npr. *ayan* ili *awan*). U drugim slučajevima, ako granica sloga nije posebno označena podrazumijeva se da segment u pitanju pripada sljedećem slogu, a ako segment pripada prethodnom slogu, za oznaku granice sloga koristi se apostrof (usp. *anan* i *an'an*, ili *angan* i *ang'an*). Također, ako kombinacija pinjinskih grafema može označavati jedan slog, onda se bez posebne oznake podrazumijeva da to i čini, a ako je riječ o dva sloga, za njihovo razdvajanje koristi se apostrof (usp. *xian* i *xi'an*).¹³⁷ Budući da za raspoznavanje nisu potrebne, u hrvatskom pravopisu takve položajne varijacije u grafičkom izražavanju pojedinih fonema nisu prisutne.

¹³⁷ Da se radi o dva sloga moglo bi se razaznati i iz dvije tonske oznake, npr. *xīān* (jer jedan slog ne može imati dva tona). Ipak, zbog nerijetkoga propuštanja oznaka za tonove, pinyin predviđa redovito korištenje apostrofa, i ako tonske oznake jesu prisutne. Tako se npr. kineski grad Xi'an piše s apostrofom i uz tonske oznake (*Xī'an*), a dakako i bez njih.

Zaključak

Između fonološkoga sustava kineskoga standardnoga jezika i fonološkoga sustava hrvatskoga standardnoga jezika postoje određene sličnosti, ali i nemale razlike.

Jedna je od temeljnih razlika između dvaju jezika u strukturi sloga, gdje su kineska fonotaktička ograničenja mnogo izraženija od hrvatskih. Iz te proizlazi i druga temeljna razlika – dok su u hrvatskom dvije osnovne fonološke kategorije samoglasnici i suglasnici, u kineskom su prisutne četiri osnovne segmentalne fonološke kategorije – inicijali, medijali, nukleusi i kode, od čega tri potonje sastavljaju tradicionalnu nadkategoriju finala.

Kineski inicijali, svi od kojih su suglasnici, imaju dosta sličnosti s hrvatskim razredom suglasnikâ – dijele pet jednakih ili veoma bliskih mjesta tvorbe te pet jednakih načina tvorbe, pri čemu se kineski okluzivi i afrikate istoga mjesta i načina tvorbe razlikuju prema opreci po aspiriranosti, a hrvatski opstruenti istoga mjesta i načina tvorbe prema opreci po zvučnosti. Aproksimanti u dva jezika spadaju u različite fonološke kategorije – u hrvatskom su aproksimanti uobičajeni suglasnički fonemi, a u kineskom tri aproksimanta-glajda spadaju u zasebnu fonološku kategoriju medijala.

Kineski medijali specifična su kategorija – prema najsustavnijoj fonološkoj analizi medijali su u svojem osnovnom ostvaraju aproksimanti, ali u odsutnosti susjednoga samoglasničkoga fonema prelaze u odgovarajuće samoglasnike. Takvoga tipa fonemâ, sa neslogotvornim i slogotvornim ostvarajem, nema u hrvatskom. Kineski nukleusi jedini su kineski samoglasnički fonemi. Nukleusi u različitim kombinacijama s medijalima i/ili kodama ostvaruju se različitim samoglasničkim glasovima. U kineskom postoji i kategorija kodâ, završnih glasova koji se dodavaju na nukleus sloga. Za razliku od hrvatskoga, gdje svi suglasnici mogu biti završnima, u kineskom kodama može biti samo pet fonema. U kineskom postoji i specifičan rotički samoglasnik. Nešto drukčiji, vibrantski slogotvorni rotik postoji i u hrvatskom, ali kineski rotički samoglasnik može se i nadovezivati na slog ispred, te širiti na njega svoju rotičnost.

Kineski i hrvatski konsonantizam na fonetskoj razini nisu daleki, ali na fonološkoj se ipak poprilično razlikuju. Kineski i hrvatski vokalizam imaju dosta razlika i na fonetskoj i na fonološkoj razini. Kineski broji barem dvostruko više samoglasničkih glasova nego što ih ima u hrvatskom. Velik je broj tih glasova, međutim, u komplementarnoj distribuciji, pa na fonološkoj razini kineski ima i manje samoglasničkih fonema, nego hrvatski, u kojem u pravilu jednom samoglasničkom glasu odgovara jedan samoglasnički fonem.

Svi kineski slogovi imaju jedan od pet fonoloških tonova. U hrvatskom postoje četiri tonska naglaska, ali oni se nalaze samo na jednom slogu u fonetskoj riječi, pa je, pogotovo ako se uzmu u obzir fonotaktička ograničenja kineskoga sloga, razlikovna uloga kineskoga tona znatno veća od razlikovne uloge hrvatskoga tonskog naglaska.

Kineski se piše simboličkim pismom, ali njegova službena romanizacija pinyin široko se koristi i u Kini i u svijetu. I pinyin i hrvatska latinica dosta jednoznačno odražavaju suvremeni glasovni sustav dvaju standarda, pri čemu je pinyin u usporedbi s hrvatskom latinicom složeniji, ali ništa manje jednoznačan.

Reference

- Ao, Benjamin X.P. (1992). *The non-uniqueness condition and the segmentation of the Chinese syllable*. u: *Working Papers in Linguistics* 42. str. 1-25. Ohio State University.
- Badurina, Lada; Marković, Ivan; Mićanović, Krešimir (2008). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Brozović, Dalibor (2007). *Fonologija hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Chao, Yuen Ren (1930). *A Systeme of Tone Letters*. u: *Le Maitre Phonetique* 45. str. 24-27 [pretisak: Wu, Zong-ji & Zhao Xin-na (ur.) (2006) *Linguistic Essays by Yuenren Chao*. Beijing: The Commercial press. str. 98-102.]
- Cheng, Chin-chuan (1971). *A Synchronic Phonology of Mandarin Chinese*. Department of Linguistics, University of California.
- Cheng, Robert L. (1966). *Mandarin phonological structure*. u: *Journal of Linguistics*, 2. str. 135-158.
- Duanmu, San (2000). *The Phonology of Standard Chinese*. Oxford: Oxford University Press.
- Guillaume, Jacques (2006). *Introduction to Chinese Historical Phonology*. European Association of Chinese Linguistics Spring School in Chinese Linguistics, International Institute for Asian Studies, Leiden 27-31.
- Hartman, Lawton M. (1944). *The segmental phonemes of the Peiping dialect*. u: *Language* 20.1. str. 28-42.
- Hashimoto, Mantaro (1970). *Notes on Mandarin Phonology*. u: Jakobson, Roman; Shigeo, Kawamoto. *Studies in General and Oriental Linguistics*. Tokyo: TEC. str. 207-220.
- International Phonetic Association (IPA) (1999). *Handbook of the International Phonetic Association. A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jelaska, Zrinka (2004). *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, slogovi, naglasci*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jozić, Željko (gl. ur.) (2013). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Kapović, Mate (2008). *Uvod u indoeuropeistiku. Pregled jezika i poredbena fonologija*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kapović, Mate (2019). *Uvod u fonologiju*.
- Keating, Patricia A. (1991). *Coronal Places of Articulation*. u: Paradis, Carole. Prunet, Jean-François. (eds.) *Phonetics and Phonology, Volume 2: the Special Status of Coronals. Internal and external evidence*. 2. Academic press. P. 35. str. 29-47

- Lee, Wai-Sum; Zee, Eric (2003). *Standard Chinese (Beijing)*. u: *Journal of the International Phonetic Association*. 33 (1). str. 109–112.
- Lin, Yen-Hwei (2007). *The Sounds of Chinese*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meštrović, Ana; Martinčić-Ipšić, Sanda; Matešić, Mihaela (2015). *Postupak automatskoga slogovanja temeljem načela najvećega pristupa i statistika slogova za hrvatski jezik*. u: *Govor* 32.1. str. 3-34.
- Norman, Jerry (1988). *Chinese*. Cambridge: Cambridge University press.
- Pulleyblank, Edwin G. (1984). *Middle Chinese: a Study in Historical Phonology*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- Spešnev, Nikolaj Alekseevič (1980). *Fonetika kitajskoga jazyka*. Leningrad: Izdatel'stvo leningradskoga universiteta.
- Škarić, Ivo (2009). *Hrvatski izgovor*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Wiedenhof, Jeroen (2015). *A Grammar of Mandarin*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Kratki životopis

Fran Krile rođen je 2. lipnja 1993. g. u Dubrovniku u Republici Hrvatskoj. Osnovnu školu (2007.) i opću gimnaziju (2011.) završio je u Dubrovniku. Godine 2014. upisuje na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu dvopredmetni preddiplomski studij lingvistike i ruskog jezika i književnosti. Od godine 2017. pohađa nastavu diplomskog studija lingvistike poredbenoga smjera. Godine 2018. završava preddiplomski studij lingvistike i ruskog jezika i književnosti te stječe zvanje prvostupnika lingvistike i ruskog jezika i književnosti. Iste godine upisuje dvopredmetni diplomski studij lingvistike poredbenoga smjera i ruskog jezika i književnosti prevoditeljskoga smjera.